

Nederland onder druk?

Een onderzoek naar Amerikaanse pressie op het Nederlandse regeringsstandpunt over de oprichting van een Europese Defensie Gemeenschap

oktober 1950 – mei 1952

Masterthesis Internationale Betrekkingen In Historisch Perspectief

Faculteit Geesteswetenschappen – Universiteit Utrecht

Begeleider: Dr. C.P.M. Klep

Caspar Neelen

Hertogstraat 19, 6511RV Nijmegen

Studentnummer: 4275411

Utrecht, december 2015

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Verantwoording	6
Hoofdstuk 1: Het ontstaan van de EDG-kwestie	
1.1 De achtergrond van het EDG-verdrag	11
1.2 De standpunten van Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië	12
1.3 Nederland en de EDG: ‘Een steen in de vijver’	13
Hoofdstuk 2: Nederland zweeft tussen hoop en vrees, oktober 1950 – december 1950	
2.1 De kritische toon wordt geuit	16
2.2 De Nederlandse strategie ontvouwt zich	18
2.3 De Amerikanen wachten af	20
Hoofdstuk 3: Haagse zelfverzekerdheid, januari 1951 - juni 1951	
3.1 Het waarnemerschap als tussenweg	23
3.2 Het ministerie van Buitenlandse Zaken schat de Amerikaanse strategie verkeerd in	27
3.3 De Amerikanen blijven onuitgesproken	28
Hoofdstuk 4: Aannee van druk, juli 1951 - december 1951	
4.1 Amerikaanse strategie	30
4.2 De Amerikaanse strategie leidt tot onzekerheid in Den Haag	32
4.3 De status van waarnemerschap wordt omgezet in actief deelnemerschap	36
4.4 Amerikaans ongeduld in aanloop naar de NAVO-top in Rome	38
Hoofdstuk 5: Van Rome tot Lissabon, januari 1952 - februari 1952	
5.1 Na McCloy, Bruce en Eisenhower wijzigt ook Acheson zijn standpunt	40
5.2 Een nieuw offensief	42
5.3 De liberale hegemonie van de Verenigde Staten	43
5.4 Amerikaanse druk in aanloop naar de NAVO-conferentie in Lissabon	45
5.5 De pressiemiddelen van het State Department	47

Hoofdstuk 6. De onderhandelingen in de laatste fase voor ondertekening, maart - mei 1952

6.1 Stikker blijft voet bij stuk houden	50
6.2 Acheson's 'final effort'	53
6.3 Duiding van Amerikaanse druk in mei 1952	55
Conclusie	58
Literatuurlijst en archivalia	61
Bijlage	67

Inleiding

Sinds de jaren vijftig heeft Europa een moeizame weg afgelegd om op defensiegebied tot een werkbare vorm van samenwerking te komen. Zelfs in de huidige tijd, waarin veel wordt samengewerkt, betreft dit een integratiesector waarin maar moeilijk overeenstemming wordt bereikt. Zo is er nog altijd geen sprake van een werkelijk gezamenlijke krijgsmacht en zijn veel westerse landen als voorheen huiverig om de zeggenschap over nationale legers uit handen te geven. Er bestaat wel een bereidheid om internationale coalities te vormen, maar van een concrete opzet voor een supranationaal leger is sinds de vroege jaren vijftig nooit meer sprake geweest. Deze eerste stap richting Europese defensiesamenwerking werd in oktober 1950 gezet door de Franse premier Pleven en de Franse diplomaat Jean Monnet. Zij stelden met hun Plevenplan voor om de nationale legers van Frankrijk, Duitsland, Italië en de drie Benelux-landen samen te voegen tot een Europees leger, dat onder de supranationale leiding van een Europese defensie-minister moest komen te staan.¹

Door de sterke Atlantische betrokkenheid in naoorlogs Europa werd het Plevenplan zowel een Atlantische als een Europees-continentale aangelegenheid. Vooral de Amerikanen raakten sterk betrokken bij de oprichting van een Europees leger, omdat zij vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog een groot gedeelte van de Europese verdediging voor hun rekening namen. De eerste reacties uit Washington waren kritisch en terughoudend, gebaseerd op twijfel over de werkbaarheid van het Plevenplan en op de vraag of de Franse conceptie wel de juiste manier was om de West-Europese staten dichter tot elkaar te brengen. Desondanks werd het Franse plan niet direct afgewezen omdat de Amerikanen baat hadden bij een snelle en efficiënte verdediging van West-Europa en bereid waren de Fransen een kans te geven.²

Een snelle herbewapening van Duitsland werd in de vroege jaren vijftig van groot belang geacht door de Amerikanen. Zij wilden Duitsland bij het Westen betrekken om de economische en militaire capaciteiten in te zetten voor de Europese verdediging tegen de Sovjet-Unie. Bovendien kon Duitsland onder toezicht worden gesteld en werd een herleving van nationalistische en militaristische gevoelens voorkomen. Het originele plan was om

¹ M. Segers, *Reis naar het continent: Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden* (Amsterdam 2013) 88.

² The Secretary Of State to the United States Deputy Representative on the North Atlantic Council (Spofford) at London, 10-11-1950, Foreign Relations Of The United States (FRUS), Volume III, Western Europe 1950, doc. 254.

Duitsland in de NAVO te betrekken. Nu bood ook het Plevenplan een mogelijkheid om de herbewapening te realiseren, al werd er in Washington sterk getwijfeld aan het plan. Ook de Nederlandse reactie op het Plevenplan was terughoudend en kritisch.³ Nederland maakte geografisch deel uit van het Europese Continent, dat gekarakteriseerd werd door de grote staten Duitsland en Frankrijk, maar was ideologisch meer georiënteerd op de Atlantische wereld, gekenmerkt door traditionele banden met Engeland, de Verenigde Staten en Canada.⁴ Het grote vraagstuk dat politici in Den Haag en de Nederlandse diplomaten bezighield, was of een keuze voor het continentaal gerichte Plevenplan niet ten koste ging van de gekoesterde banden met de Atlantische wereld. Daarnaast bestond de mogelijkheid dat de gunstige hulpprogramma's die Nederland uit Washington ontving, zouden worden beëindigd of teruggeschroefd zodra de Europese defensie was voltooid.⁵ Het Plevenplan betekende voor Nederland dus meer dan de potentiële oprichting van een Europees leger alleen: het plan was tekenend voor de politieke en diplomatieke spagaat tussen 'Europa en Atlantica' waarin Nederland zich vanaf de Tweede Wereldoorlog in toenemende mate bevond.⁶ Opmerkelijk genoeg was Nederland ondanks de kritische en teruggetrokken houding die in oktober 1950 werd getoond, het eerste land dat in mei 1952 het EDG-verdrag ondertekende.

³ Codetelegram 's Jacob aan de minister-president, Moorman en Stikker persoonlijk, 28-10-1950, Nationaal Archief Den Haag (NL-HaNA), 2.05.331 Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken: de Europese Defensie Gemeenschap, 1950-1955, inv. nr. 1.

⁴ D. Hellema, *Nederland in de wereld; de buitenlandse politiek van Nederland* (vijfde druk, Utrecht 2014) 148.

⁵ Hellema, *Nederland in de wereld*, 165-168.

⁶ J.A. Schoneveld, *Tussen Atlantica en Europa: over opkomst en ondergang van de Spagaat in de Nederlandse buitenlandse politiek* (Leiden 2000) 7.

Verantwoording

Stand van onderzoek

In het wetenschappelijke debat is aandacht besteed aan de vraag waarom het Nederlandse regeringsstandpunt over de EDG zo radicaal draaide. De in het oog springende verklaring die in deze thesis centraal staat is de verklaring dat de Amerikanen druk hebben gezet om Nederland tot een deelname aan een Europees leger te bewegen. Over deze stelling zijn in het wetenschappelijke debat drie stromingen te onderscheiden: een groep auteurs die het bestaan ervan erkent en de druk van doorslaggevend belang acht, een groep die het belang van Amerikaanse druk op Nederland verwerpt en een laatste groep die het bestaan van Amerikaanse druk wel erkent maar zich niet duidelijk uitspreekt over de invloed daarvan op het Nederlandse EDG-standpunt.

De Hoogleraar Europese Integratie J. van der Harst schreef de sleutelpublicatie *The Atlantic priority* over Nederland en de EDG, waarin hij het argument van Amerikaanse druk op Nederland ondersteunt. Volgens Van der Harst was er sprake van een ongelijke verhouding, omdat de Nederlandse voorkeur in de jaren vijftig onbetwist in Atlantische richting bleef wijzen.⁷ Om die reden was het moeilijker om tegen de wil van de Verenigde Staten in te gaan. Een vergelijkbare boodschap is te lezen in de publicatie 'From antagonist to adherent: The Netherlands and the European Defence Community', dat Van der Harst schreef met de Groningse hoofddocent A.G. Harryvan. De auteurs menen dat Nederland voor de sterke wens tot Atlantische vriendschap een hoge prijs betaalde. Zo werd de politieke en diplomatieke onderhandelingsvrijheid beperkt door de angst om de Amerikanen voor het hoofd te stoten. Volgens deze gedachte was er dan ook sprake van Amerikaanse druk op Nederland in de vroege jaren vijftig, die door de auteurs als "manifest and almost undisputed" wordt getypeerd.⁸

M. Segers lijkt in zijn boek *Reis naar het continent* even overtuigd van Amerikaanse invloed op Nederland als Van der Harst en Harryvan. Hij meent dat de Nederlandse strategie van dwarsligging in de EDG-onderhandelingen ondraaglijk werd doordat de Amerikaanse

⁷ J. van der Harst, *The Atlantic priority. Dutch Defence Policy at the Time of the European Defence Community* (Florence 2003) 306.

⁸ A.G. Harryvan en J. van der Harst, 'From antagonist to adherent: The Netherlands and the European Defence Community' in: M. Dumoulin (red), *La Communauté Européenne de Défense, leçons pour demain?* (Bruxelles 2000) 169-180, aldaar 179.

regering na enige tijd niet langer genoeg nam met een afzijdige houding. Segers legt de nadruk op de gedachte dat de wens tot vriendschap met Washington in de betreffende periode onder Nederlandse politici geen punt van discussie kon zijn, waardoor Den Haag uit vanzelfsprekendheid de Amerikaanse politiek volgde.⁹ De auteur versterkt hiermee het beeld dat de Amerikaanse druk van cruciaal belang was voor de Nederlandse acceptatie van de Europese Defensie Gemeenschap.

J.W. Honig meent daarentegen dat het Nederlandse buitenlandse beleid niet zozeer 'geamericaniseerd' was, maar dat Nederland meer zijn eigen plan trok. Hij schrijft bijvoorbeeld dat zowel de krijgsmachtonderdelen als het ministerie van Buitenlandse Zaken een volledige integratie niet zag zitten. Het was dan ook typerend voor de Nederlandse houding dat de Marine voorstelde om dan maar de IJsselmeervloot aan de Europese Defensie Gemeenschap af te staan, terwijl die slechts uit enkele patrouillebootjes bestond.¹⁰ Ook I. Megens ziet meer vrijheid en eigen initiatief in het handelen van de Nederlandse regering op het gebied van defensie. Ze schrijft bijvoorbeeld dat Nederland zich met bekwame diplomatie wist te verzekeren van een onafhankelijke marine, ondanks dat de Amerikanen dit slechts als een 'Nederlandse hobby' zagen.¹¹ De Amerikaanse (militair-economische) hulp lijkt volgens deze zienswijze geen direct effect te hebben gehad op de Nederlandse defensiepolitiek. In deze visie moet deze afwijking van het Amerikaanse standpunt niet worden gezien als vijandigheid jegens de VS: de dominante positie van de Amerikanen werd in Nederland juist publiekelijk geaccepteerd.¹²

De derde stroming van auteurs bevindt zich tussen de twee bovengenoemde stromingen in. Deze groep lijkt Amerikaanse druk (of pogingen daartoe) te erkennen, maar laat in het midden of deze druk daadwerkelijk het Nederlandse standpunt heeft beïnvloed. Zo stelt D. Hellema in zijn standaardwerk *Nederland in de wereld* dat Nederland na de Tweede Wereldoorlog een beperkte macht had in het bondgenootschap met de Verenigde Staten en dat deze marginale positie in de jaren 1948-1952 gepaard ging met een ingrijpende koerswijziging op het terrein van de Nederlandse buitenlandse politiek. Hij

⁹ Segers, *Reis naar het continent*, 89.

¹⁰ J.W. Honig, *Defence Policy in the North Atlantic Alliance: the case of The Netherlands* (Westport 1993) 134.

¹¹ I. Megens, 'Bilateral defence cooperation in an Atlantic perspective, 1945-1970', in H. Krabbendam, C. A. van Minnen en G.S. Smith, *Four Centuries of Dutch-American relations 1609-2009* (Amsterdam 2009) 621-631, aldaar 626.

¹² Megens, 'Bilateral defence cooperation', 621.

schrijft: “Nederland wendde de steven in Atlantische richting en aanvaardde, zij het niet direct op alle punten, de hegemonie van de Verenigde Staten”, hierbij niet vermeldend of deze stelling ook voor de Nederlandse houding omtrent het EDG-verdrag geldt.¹³

William Mallinson kan vanwege zijn tweezijdige conclusies eveneens tot de derde stroming worden gerekend. Hij is voor de duiding van het wetenschappelijke debat een belangrijke auteur vanwege zijn stelling dat “external pressures certainly added spice to an already difficult political situation. The British and Americans began to exert pressure on the Dutch to be more committed to Defence, at a time when the Dutch Government was beset by economic and foreign (The New Guinean) problems.” En belangrijker nog: “Whether or not the pressure, or at least the methods of applying it, were timely, and contributed to an eventually more positive Dutch stance, is a matter of debate.”¹⁴ Wel is Mallinson overtuigd van het feit dat de Nederlandse Regering zich inspande om de Amerikanen tevreden te houden, met als doel een goede indruk van de Nederlandse militaire intenties achter te laten.¹⁵

Hoewel de stellingname van Mallinson van belang is voor dit onderzoek, moet de kanttekening worden geplaatst dat de auteur hoofdzakelijk Britse en Nederlandse bronnen heeft geraadpleegd. De reden hiervoor is dat het werk van Mallinson gericht is op de Nederlands-Britse betrekkingen ten tijde van de Europese Defensie Gemeenschap. Het Amerikaanse archiefmateriaal is grotendeels buiten beschouwing gebleven, waardoor de bewijsvoering voor daadwerkelijke Amerikaanse druk en de invloed van Amerikaanse druk op de Nederlandse onderhandelingsstrategie precair is.

Vraagstelling en onderzoeksmethodiek

Uit de huidige stand van onderzoek kan worden geconcludeerd dat de meningen over het fenomeen van Amerikaanse druk als verklaring voor de draai van het Nederlandse EDG-standpunt verdeeld zijn. Hoewel de meeste auteurs het eens zijn over het bestaan van Amerikaanse druk op het Nederlandse regeringsstandpunt, kan er nog geen eenduidig antwoord worden gegeven op de vraag of deze druk daadwerkelijk invloed heeft gehad. Om deze leemte in kennis op te vullen, zal de focus van deze thesis liggen op de diplomatieke

¹³ Hellema, *Nederland in de wereld*, 148.

¹⁴ W. Mallinson, *From neutrality to commitment. Dutch foreign policy, NATO and European integration* (Londen 2010) 165.

¹⁵ Mallinson, *From neutrality to commitment*, 193.

betrekkingen tussen Nederland en de Verenigde Staten over de oprichting van een Europees leger in het kader van het Plevenplan. Hierbij wordt de navolgende onderzoeksvraag gehanteerd:

Welke politieke onderhandelingsstrategie voerde Nederland tussen oktober 1950 en mei 1952 ten aanzien van het plan voor een Europese Defensie Gemeenschap en in welke mate werd deze strategie door Amerikaanse druk beïnvloed?

Ter beantwoording van deze vraagstelling wordt de periode van oktober 1950 tot mei 1952 behandeld in vijf tijdvakken. Elk tijdvak kenmerkt zich door een bijzondere diplomatieke gebeurtenis of kan worden getypeerd als een kantelpunt in het diplomatieke contact over de Europese Defensie Gemeenschap tussen Nederland en de Verenigde Staten. Het gehanteerde bronmateriaal bestaat uit een combinatie van secundaire wetenschappelijke literatuur en primaire bronnen. In het Nationaal Archief te 's-Gravenhage is het archief *2.05.331 Archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken: de Europese Defensie Gemeenschap, 1950-1955* geraadpleegd, waarin zowel de correspondentie tussen het Nederlandse ministerie en de Nederlandse ambassadeurs als de correspondentie met het Amerikaanse Department of State is opgenomen. In dit archief zijn ook beleidsstukken en richtlijnen aangetroffen waarin staat beschreven hoe de strategie van de Nederlandse regering en de delegatie in Parijs werd vormgegeven. Aan de hand van het Nederlandse bronnenmateriaal kan worden nagegaan in hoeverre er aan Nederlandse zijde werd geschreven over Amerikaanse druk en of deze pressie als een invloedrijke factor werd opgevat.

Naast het Nederlandse bronmateriaal zijn via de website van het Department of State de gedigitaliseerde archiefbescheiden van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken geraadpleegd. Deze stukken zijn opgenomen in de serie Foreign Relations Of The United States (FRUS). Dit archief bevat correspondentie tussen de Amerikaanse politieke en diplomatieke top, alsmede correspondentie tussen Nederlandse en Amerikaanse ambassadeurs. De primaire bronnen uit de FRUS-serie zijn geraadpleegd om uitspraken uit Amerikaanse en Nederlandse hoek met elkaar te vergelijken. Daarnaast is achterhaald hoe de Amerikaanse strategie werd vormgegeven en in welke mate in Washington de intentie bestond om druk te zetten op het Nederlandse standpunt over een Europees leger. Tot slot

zal de achterhaalde informatie uit het primaire archiefmateriaal worden afgewogen tegen de wetenschappelijke literatuur en ingebed in theorievorming over de werking van diplomatie en buitenlandpolitiek.

Hoofdstuk 1. Het ontstaan van de EDG-kwestie

1.1 Achtergrond van het EDG-verdrag

De Franse premier Pleven beoogde met zijn Plevenplan de nationale strijdkrachten samen te bundelen tot een supranationaal Europees leger, maar stuitte op groot verzet van onder andere Nederland. Ondanks dat veel landen problemen voorzagen in de wijze waarop de Fransen tot een westerse defensie trachtten te komen, gaf het plan antwoord op een aantal kwesties die de gehele westerse wereld aangingen.

In de eerste plaats diende de EDG in het kader van de Koude Oorlog als veiligheidsconstructie tegen de Sovjet Unie. Het bondgenootschap dat de Russen en de westelijke geallieerden tijdens de Tweede Wereldoorlog sloten, was gebaseerd op de gezamenlijke Duitse vijand die na de oorlog wegviel. Wel bleven de sterke ideologische verschillen bestaan en zorgden meningsverschillen over de toekomstige status van Duitsland voor extra rivaliteit. De spanningen tussen 'oost en west' liepen verder op gedurende de Koreaoorlog, waar ook troepen van de Europese en Amerikaanse continenten aan deelnamen. Dit relatief afgebakende conflict deed de westelijke staten vrezen voor een nieuwe wereldoorlog, ditmaal met het communistische China en de Sovjet-Unie. Het was dan sterk de vraag of het westen deze oorlog kon winnen. De angst voor een Sovjet-aanval op West-Europa uitte zich in de vroege jaren vijftig in de verhoging van defensiebudgetten en het urgentiegevoel om de westerse verdediging te versterken. De staten verschilden echter van mening over de vorm die de gezamenlijke defensie moest aannemen.

De meningsverschillen werden voor een groot gedeelte gedomineerd door het vraagstuk van de Duitse herbewapening. Enerzijds zagen de westerse mogendheden dat Duitsland op militair en economisch gebied veel te bieden had en dat Duitsland als bufferzone kon dienen voor de verdediging van het westen.¹⁶ Anderzijds bestond er angst voor een herleving van militaristische en nationalistische gevoelens uit het tijdperk van de Tweede Wereldoorlog. Om dit te voorkomen, voorzag het Plevenplan in een gecontroleerde Duitse herbewapening in Europees verband. Het voordeel van de EDG moest dus zijn dat de herbewapening onder scherp toezicht gerealiseerd kon worden. Kortom kon West-Europa

¹⁶ J.J.M. Ramakers e.a., *Het kabinet Drees II, 1951-1952: in de schaduw van de Koreacrisis* (Nijmegen 1997) 672-174 en E. Fursdon, *The European Defence Community: a history* (Londen 1980) 67-69.

door middel van de EDG-constructie profiteren van het Duitse economische en militaire potentieel, zonder te hoeven vrezen voor een herleving van de Duitse kwestie.

1.2 De standpunten van Frankrijk, Duitsland en Groot-Brittannië

In de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog verzette Frankrijk zich sterk tegen de herbewapening van Duitsland, uit angst voor een herleving van het nationalisme en militarisme uit de voorbije oorlogsjaren. Het Plevenplan lijkt dan ook in strijd te zijn met de Franse buitenlandpolitiek, omdat het Plevenplan juist voorstelde om Duitsland opnieuw te bewapenen. De internationale situatie was door het uitbreken van de Koreaoorlog en het aandringen van de Amerikanen op een snelle opbouw van een westerse defensie echter snel gewijzigd, waardoor de herbewapening van Duitsland steeds meer voor de hand lag. De Amerikanen stelden voor om de herbewapening binnen NAVO-verband te realiseren, maar daarmee gingen de Fransen niet akkoord. Vanuit een diepgewortelde angst en wantrouwen ten aanzien van Duitsland prefereerde Parijs een herbewapening in Europees verband (waarin het zelf een groot aandeel zou hebben) boven een herbewapening in de NAVO. Het Plevenplan maakte tevens onderdeel uit van de Franse zoektocht naar herstel van prestige en macht na de afgang van de Tweede Wereldoorlog. De oorlog had de Franse 'grandeur' flink aangetast, bijvoorbeeld door het verlies van koloniën. Door middel van de supranationale EDG- en EGKS-voorstellen kon een Europees blok worden gevormd dat in feite onder Franse leiding kwam te staan.¹⁷

Het Verenigd Koninkrijk en Duitsland hadden als grote spelers in het naoorlogse Europa ieder hun eigen visie op het plan voor een Europese Defensie Gemeenschap. Het Verenigd Koninkrijk toonde zich vanaf het begin niet bereid tot deelname, wat geheel past bij de 'eilandpolitiek' die zo kenmerkend is voor het land. Traditioneel is het Verenigd Koninkrijk geneigd de eigen onafhankelijkheid te koesteren en is het weinig bereid om die onafhankelijke positie aan supranationale Europese integratie prijs te geven. De Engelsen hadden bijvoorbeeld meer interesse in economische samenwerking in Europa; politieke en ook militaire integratie ging een stap te ver.¹⁸

¹⁷ Segers, *Reis naar het continent*, 88.

¹⁸ Mallinson, *From neutrality to commitment*, 153-155.

In tegenstelling tot het Verenigd Koninkrijk stond Duitsland positiever tegenover het Plevenplan. Onder leiding van bondskanselier Adenauer was het land op zoek naar '*gleichberechtigung*', wat het behalen van een gelijke positie als staat inhield, en een normalisering van betrekkingen met de voormalige vijanden. Aangezien de EDG in directe verbinding stond met de herbewapeningskwestie en kon leiden tot de inwerkingtreding van het *Deutschlandverdrag*, was er dus zeker Duitse interesse.¹⁹ Wellicht kon als onderhandelingsresultaat een 'package deal' worden gesloten, waarin Duitsland instemde met deelname aan de EDG en daar een genormaliseerde status als soevereine staat voor terug kreeg.

Op 27 mei 1952 werd door Frankrijk, Duitsland, Nederland, België, Luxemburg en Italië een akkoord bereikt over de Europese Defensie Gemeenschap. In de twee jaar daarna kon er verder over de inhoud van het plan worden onderhandeld, want er bestonden nog bezwaren over de praktische invulling van het verdrag. Uiteindelijk strandde de EDG echter in het Franse parlement, nota bene in het land waar het Plevenplan ooit was bedacht. Tot de geruststelling van Nederland bleek een meerderheid van Franse parlementariërs bedenkingen te hebben bij een Europees leger. Het Franse enthousiasme werd namelijk geremd door de naderende realisatie van de Defensie Gemeenschap, waaraan de gevreesde herbewapening van Duitsland onlosmakelijk verbonden was. Bovendien was er bij de ondertekening van het EDG-verdrag in 1952 een clause toegevoegd die een Europese politieke gemeenschap op supranationale basis mogelijk moest maken. Ratificering van de EDG stond gelijk aan instemming met vergaande supranationale integratie, terwijl de Franse ministeries, die zich steeds actiever met de buitenlandpolitiek waren gaan bemoeien, niets van supranationale integratie moesten hebben.²⁰ Het verdrag voor de Europese Defensie Gemeenschap trad dus nooit in werking.

1.3 Nederland en de EDG: 'Een steen in de vijver'

Het plan voor de oprichting van een Europees leger werd uitgewerkt in een periode waarin de Nederlandse buitenlandpolitiek aan grote verandering onderhevig was. Deze verandering was het sterkst in de jaren veertig en vijftig, met als belangrijk omslagpunt de Tweede

¹⁹ Segers, *Reis naar het continent*, 88.

²⁰ *Ibidem*, 91 en 99.

Wereldoorlog. Vóór de oorlog speelde de buitenlandse politiek binnen Nederland een betrekkelijk kleine rol. Kenmerkend voor deze periode is het neutraliteitsprincipe, waarmee Nederland zich lange tijd buiten internationale conflicten wist te houden. Na de Duitse inval bleek echter al snel dat deze benadering beperkingen had en bleek ook hoe kwetsbaar Nederland als kleine staat kon zijn. In toenemende mate beseftte de Nederlandse regering dat de afzijdige houding haar effectiviteit had verloren.²¹

De oorlog legde de basis voor een ontwikkeling waarin Nederland steeds meer oog kreeg voor de wereld aan de andere kant van de landsgrenzen. Nederland ging actief deelnemen in de NAVO, zocht in Europa naar economische integratie en werd lid van de Verenigde Naties. Hoewel de neutraliteitspolitiek in de jaren veertig officieel werd beëindigd, bleven belangrijke neutraliteitskenmerken echter behouden. Zo bleef de Nederlandse politiek naar binnen gekeerd, ontbrak het aan een ambitieus buitenlandbeleid en bleef Nederland zich verweren tegen machtspolitiek. Een verklaring voor de manier waarop de Nederlandse buitenlandse politiek functioneerde, kan daarnaast worden gevonden in de historie van ons land. Van oudsher is Nederland maritiem en westers georiënteerd en bestaat er een afkeer van het continent. Dit verklaart de aversie tegen machtspolitiek op het continent en de voorzichtige houding in de internationale betrekkingen van de vroege naoorlogse periode.²²

Een belangrijk kenmerk van het Nederlandse buitenlandse beleid in de vroege jaren vijftig is dat het nog hoofdzakelijk een domein van het ministerie van Buitenlandse Zaken was. De Leidse hoofddocent internationale betrekkingen P. Everts meent op dit punt dat de naoorlogse buitenlandpolitiek overheerst werd door een consensus tussen een zeer kleine groep actieve belanghebbenden en verantwoordelijken voor dat beleid: de minister van Buitenlandse Zaken en zijn ambassadeurs. Deze groep zocht in het algemeen steun in het overzeese NAVO-verband met de Engelsen en de Amerikanen.²³

In politiek Den Haag heerste in de vroege jaren vijftig nog altijd het beeld dat Nederland op militair en economisch gebied iets voorstelde in de wereld. Dit beeld kwam echter nauwelijks overeen met de praktijk en had zijn oorsprong in de traditionele politieke verhoudingen van de vooroorlogse periode. Tekenend voor de afnemende machtsbasis in de

²¹ Hellema, *Nederland in de wereld*, 148-150.

²² P. Everts (red.), *Controversies at Home. Domestic Factors in the Foreign Policy of the Netherlands* (Dordrecht 1985) 48.

²³ P. Everts, *Laat dat maar aan ons over! : democratie, buitenlands beleid en vrede* (Leiden 1996) 16.

wereld was dat het grootste koloniale bezit Nederlands-Indië in 1949 moest worden losgelaten. In een belangrijke mate waren de Amerikanen van invloed geweest op het koloniale verlies van Nederland.²⁴

Gezien de Nederlandse wens tot samenwerking in het Atlantische domein kan de relatie met de VS in de vroege jaren vijftig als een haat-liefdeverhouding worden getypeerd. Zo was voor de Nederlandse veiligheid positief dat de Amerikanen als een soort beschermheer over het westelijke deel van het Europese continent waakten: een kans die in Nederland met beide handen werd aangegrepen om de veiligheid ten aanzien van Duitsland of de Sovjet-Unie te verzekeren. De Amerikaanse betrokkenheid bij de Nederlandse defensie had als bijkomend voordeel dat kon worden geprobeerd om de neutraliteitspolitiek door te zetten vanuit de gedachte dat de Amerikanen de kastanjes wel uit het vuur zouden halen.²⁵ Bovendien ontving Nederland economische en financiële steun in het kader van het Marshallprogramma. Het ging om een bedrag van ongeveer 1 miljard dollar tussen 1948 en 1952 voor de economische wederopbouw. Tot slot lagen Nederland en de VS op één lijn in hun visie op de integratie van Europa: beide landen streefden naar economische samenwerking binnen een Europees verband.

Anderzijds had de grote betrokkenheid van de VS nadelen, zoals bij het dekoloniseringsproces van Nederlands-Indië, dat veel sneller was gegaan dan Nederland had gewenst.²⁶ Nog bepalender was het feit dat Nederland sterk afhankelijk was van de Amerikaanse steun die vanuit Washington als pressiemiddel kon worden benut. Dit zorgde voor een nadelige onderhandelingspositie ten opzichte van de VS.

In de periode van 1950 tot 1952 ontwikkelde de internationale politiek zich steeds meer tot een keuze voor of tegen Europese integratie, en moest ook Nederland in de kwestie over het Plevinplan deze moeilijke keuze maken. De onderhandelingen voor een Europese Defensie Gemeenschap en de sterke betrokkenheid van de Amerikanen dwongen Nederland vervolgens nog verder tot beslissingen. In figuurlijke zin werd er in deze bepalende periode een grote steen in de Haagse vijver geworpen.

²⁴ Hellema, *Nederland in de wereld*, 147-148.

²⁵ Everts, *Controversies at Home*, 48.

²⁶ J.J.C. Voorhoeve, *Peace, Profits and Principles* (Den Haag 1979) 109.

Hoofdstuk 2. Nederland zweeft tussen hoop en vrees, oktober 1950 – december 1950

2.1 De kritische toon wordt gezet

Toen het Plevenplan bekend werd gemaakt, was Nederland meteen één van de meest kritische landen. Hierin stond het land zeker niet alleen, want ook veel Scandinavische en Atlantische staten reageerden terughoudend tot kritisch op het idee voor een Europees leger. In Den Haag kwam het Plevenplan als een verrassing in een periode waarin de regering zich op andere zaken wilde richten zoals economische integratie, het versterken van de nationale economie en tot slot de opbouw van een nationaal leger met de nadruk op de marine. Militaire integratie zagen politici zoals minister-president Drees en minister van Buitenlandse Zaken Stikker liever als sluitstuk dan als begin van het Europese integratieproces.²⁷

Het Plevenplan kwam voor Nederland bovendien op een ongunstig moment vanwege de lopende samenwerking met de Amerikanen in het *Mutual Defence Assistance Programme*. Dit hulpprogramma hielp zowel op financieel als materieel gebied om de strijdkrachten op een acceptabel peil te brengen.²⁸ Dit gebeurde in het kader van de NAVO-samenwerking, waaraan ook Nederland een bijdrage moest leveren. Het Plevenplan leidde in politiek Den Haag tot zorgen, omdat nu de vraag ontstond of een nationaal of een Europees leger de prioriteit moest krijgen om op korte termijn de Nederlandse veiligheid te waarborgen. Bovendien begonnen de Amerikanen zich actiever met het Nederlandse defensiebeleid te bemoeien en vroeg de internationale situatie om een snelle beslissing.

Drees, Stikker en verschillende ambassadeurs behoorden tot de prominente critici die vanaf oktober 1950 sterk tegen het supranationaliteitsprincipe waren dat aan het Plevenplan verbonden was.²⁹ Pleven had namelijk voorgesteld om het Europese leger op een supranationale basis te organiseren, wat inhield dat de zeggenschap van de nationale regeringen verloren ging en de organisatie voor het Europese leger onder leiding stond van een Europese defensie-minister. Deze minister hoefde op zijn beurt alleen verantwoording af

²⁷ J. van der Harst, 'The Pleven Plan' in: R.T. Griffith., *The Netherlands and the integration of Europe 1945-1957* (Amsterdam 1990) 137-164, aldaar 137-138.

²⁸ Hellema, *Nederland in de wereld*, 167.

²⁹ S. Sie Dhian Ho, 'Federatiekampioen of trouwe bondgenoot: het Nederlandse beleid ten aanzien van de Europese en Atlantische samenwerking', in: R. E. van Ditzhuyzen, *Tweehonderd jaar Ministerie van Buitenlandse Zaken* (Den Haag, 1998) 285-304, aldaar 295.

te leggen aan een Europese ministerraad en niet aan de nationale regeringen of parlementen. De consequenties hiervan zouden ingrijpend zijn, zelfs tot in het nationale domein, omdat Nederland als klein land al relatief weinig te zeggen had. Om de supranationale visie van Pleven ooit te kunnen accepteren, moest de Nederlandse beleidsfocus dus worden verlegd naar het Europese continent en moest de regering meer over de grenzen heen gaan kijken.

Minister Stikker, de hoofdverantwoordelijke voor het buitenlandse beleid, had tevens sterke twijfels bij de conceptie van een Europees leger omdat hij dit leger in strijd achtte met de politieke focus op het Atlantische gebied. Bij de Atlantische oriëntatie hoorde bijvoorbeeld ook de volwaardige steun aan het NAVO-verdrag, waarmee Nederland zich van een veiligheidsconstructie onder de paraplu van de machtige VS had verzekerd. Er was voor Stikker dan ook weinig reden om af te wijken van de gekozen Atlantische strategie en hij zou vanaf de bekendmaking van het Plevenplan tot de ondertekening van het EDG-verdrag één van de grootste dwarsliggers blijven.

Stikker had nog meer redenen om de EDG te wantrouwen en de NAVO als beste optie aan te prijzen. Ten eerste zou de EDG bijna dezelfde functie hebben als de NAVO, namelijk het verhogen van de veiligheid in de westerse wereld. De NAVO was daarin al veel verder en bestond bovendien uit meer leden. Een EDG zou dan slechts een kopie zijn van de NAVO en overbodig worden. Ten tweede zou die bredere basis van de NAVO een betere bescherming bieden tegen een eventuele nationalistische en militaristische dreiging uit Duitsland. Zeker een bondgenootschap waarvan de Verenigde Staten en Groot-Brittannië actief lid waren, gaf in Nederland een veiliger gevoel dan een Europese Defensie Gemeenschap waarin Duitsland zelf één van de machtigste staten werd. Een derde argument waarmee Stikker de NAVO prees, was dat de EDG de herbewapening van Duitsland alleen maar zou vertragen. Stikker was van mening dat deze veel sneller en effectiever werd voltooid in het Atlantische verband. De Amerikaanse en Britse betrokkenheid telde dus erg zwaar mee, omdat verwacht werd dat Nederland binnen een EDG onder het juk van de onbetrouwbare staten Frankrijk en Duitsland zou worden gebracht en te veel door deze continentale landen gedomineerd zou worden.³⁰

³⁰ Notitie inzake Europese leger, 06-02-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 2.

Dirk Stikker wist als minister van Buitenlandse Zaken zijn stempel op het Nederlandse standpunt over de Europese Defensie Gemeenschap te drukken. Zijn overtuiging dat Europa niet zonder de grote Atlantische landen kon en dat Nederland beter paste binnen een Atlantische dan binnen een Continentale statengemeenschap werd dan ook leidend in de jaren 1950-1952. De minister twijfelde ook of Europa in de vroege jaren vijftig wel rijp was voor militaire integratie. Zijn visie was dat een Europese federatie meer kans van slagen had wanneer deze stapsgewijs en op langere termijn werd opgebouwd door middel van functionele sectorintegratie. Het Plevenplan ging simpelweg te snel, zo schrijft Stikker op een analytische en nuchtere toon in zijn memoires:

“Ik achtte de tijd niet rijp voor deze grote plannen zolang de Verenigde Staten hun standpunt niet duidelijker hadden bepaald en zolang Engeland niet tot klaarheid was gekomen over zijn Europese politiek.”³¹ [...] Al was ik een voorstander van federalisme, ik betwijfelde zeer of Engeland en Frankrijk daar werkelijk aan toe waren. Ik kon eenvoudig niet geloven dat Frankrijk een supranationale Europese Defensie Gemeenschap zou accepteren of dat Engeland aan enige vorm van werkelijke Europese integratie zou deelnemen.”³²

Een typerend element voor het kritische geluid van Stikker in de bovenstaande passage is dat Nederland in de eerste maanden na de bekendmaking van het Plevenplan worstelde met de ongedefinieerde politiek van de VS en Engeland. Zolang deze Atlantische staten hun Europese politiek niet duidelijk verwoordden, kon ook Nederland zich moeilijker positioneren, zeker met een minister van Buitenlandse Zaken die de voorkeur had voor Atlantische samenwerking.

2.2 De Nederlandse strategie ontvouwt zich

De buitenlandse politiek werd in de vroege jaren vijftig vrijwel uitsluitend uitgestippeld door de minister van Buitenlandse Zaken, zijn adviseurs op het ministerie en de diplomaten die in het buitenland resideerden. In de periode van oktober tot december 1950 werkten zij een

³¹ D.U. Stikker, *Memoires: herinneringen uit de lange jaren waarin ik betrokken was bij de voortdurende wereldcrisis* ('s-Gravenhage 1966) 158.

³² Stikker, *Memoires: herinneringen uit de lange jaren*, 169.

strategie uit om Nederland buiten een Europees leger te houden. De strategie was gebaseerd op een combinatie van hoop en vrees over de ontwikkelingen in de Europese samenwerking.

Allereerst werd besloten om bij herhaling een kritische houding te laten blijken aan zowel de continentaal-Europese als de Atlantische landen, in de hoop dat het Plevenplan alleen bij een voorstel zou blijven. Het doel van de strategie was om meer landen te overtuigen van de nadelen, zodat in een breder front tegen de Franse plannen kon worden opgetrokken. Verder is kenmerkend dat er hoop werd gevestigd op mogelijke steun van de VS en Engeland, in de verwachting dat Frankrijk vervolgens alleen zou komen te staan. Stikker verwachtte tot slot dat het Plevenplan onuitvoerbaar zou blijken, omdat het niet gebaseerd was op een gevoel van eenheid maar op wederzijds wantrouwen tussen Duitsland en Frankrijk.³³ Kortom gokte Stikker erop dat de kwestie met een sisser zou aflopen.

Hans 's Jacob, van 1950 tot 1951 in functie als minister van Oorlog en Marine, rapporteerde op 31 oktober 1950 uit Washington dat hij het idee had dat de Nederlandse positie de juiste was. Daar waar andere aanvankelijk kritische landen snel waren teruggekrabbeld³⁴, was Nederland als één van de weinige landen openlijk kritisch gebleven, met volgens 's Jacob als positief resultaat dat werd voorkomen dat de indruk ontstond dat Nederland zich door enige druk tot een continentaal leger zou laten leiden.³⁵

Het bezoek van 's Jacob aan Washington zou in de wintermaanden van 1950 slechts één van de vele ontmoetingen zijn tussen Nederlandse en Amerikaanse bewindslieden. Zoals vooraf was bepaald, hielden de Nederlandse ambassadeurs zich in de meeste betrokken landen nauw aan de strategie waarin zij ten eerste niets prijs gaven en ten tweede informatie over de positie van de VS en Engeland verzamelden. Bovendien waren zij nadrukkelijk op zoek naar een bevestiging van de Amerikanen dat een Nederlands 'nee' tegen het Plevenplan geen gevolgen zou hebben voor de Atlantische banden. Permanent vertegenwoordiger van de minister van Buitenlandse Zaken bij de Noord-Atlantische Raad Van Starckenborgh kreeg deze bevestiging toen hij door de Amerikaanse NAVO-afgevaardigde

³³ Ibidem, 176.

³⁴ Het betreft met name België, Italië, Luxemburg. Foto 9569, 31-10-1950. 's Jacob uit Washington

³⁵ Codetelegram uit Washington van 's Jacob aan het Kabinet, Minister-president en minister Stikker, 31-10-1950, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 1.

Spofford werd gerustgesteld dat hij niet voor pressie hoefde te vrezen wanneer Nederland buiten een Europees leger bleef.³⁶

Ondanks de geruststelling bleef er angst bestaan voor een Amerikaanse politieke draai in het voordeel van de EDG. Deze angst werd versterkt door de onenigheid tussen Europese staten over de herbewapening van Duitsland. De VS had zich al voor herbewapening in NAVO-verband uitgesproken, maar ondernam plotseling geen stappen meer om deze zo snel mogelijk te voltooien, waardoor minister Stikker de indruk kreeg dat de Amerikanen van plan waren om het Plevenplan te steunen en, om de impasse over de herbewapening te doorbreken, wilden proberen om Nederland tot concessies aan te moedigen. Stikker verbond hieraan het negatieve gevolg dat “de vrijheid van Nederland om naar eigen beste inzicht positie te bepalen ten zeerste wordt beperkt.”³⁷ Op 28 november 1950 ontving Stikker een telegram uit Washington van zijn ambassadeur Van Roijen, waarmee de angst werd bevestigd: “Teneinde de Fransen tegemoet te komen, zouden de Amerikanen ons wel eens (...) in de steek kunnen laten”, zo schreef Van Roijen.³⁸

2.3 De Amerikanen wachten af

De angst dat mogelijke Amerikaanse steun aan het Plevenplan ten koste ging van samenwerking tussen de NAVO-lidstaten lijkt in de periode van oktober tot december 1950 een overschatting van de Amerikaanse intenties te zijn geweest. De Amerikanen zagen het Plevenplan als politiek vraagstuk en de Duitse herbewapening als een militair vraagstuk, waardoor de oprichting van een Europees leger en Duitse herbewapening niet samen hoefden te gaan. Sterker nog, het Amerikaanse standpunt was in deze maanden nog volledig gericht op een Duitse herbewapening in de NAVO.³⁹ In Den Haag werd de conceptie van een Europees leger juist wel aan de herbewapening verbonden. Amerikaanse steun aan het

³⁶ Codetelegram uit Londen van Van Starckenborgh aan Stikker, 13-11-1950, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 1.

³⁷ Codetelegram van Stikker aan Michiels en Van Starckenborgh, 28-11-1950, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 1.

³⁸ Codetelegram van Van Roijen aan Stikker, 29-11-1950, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 1.

³⁹ Memorandum to the Secretary of Defense (Marshall) by his Assistant (Burns), 05-12-1950, FRUS, Volume III, Western Europe 1950, doc. 294.

Plevenplan leidde volgens deze aanname tot een door Nederland ongewenste opname van Duitsland in een Europees leger.

De dreigende impasse over de vraag of Duitsland in Atlantisch of in Europees verband moest worden herbewapend, leidde tot zorgen op het State Department. Daarom werd in Washington nagedacht over de rol die de Verenigde Staten in de Europese defensiekwestie kon spelen.⁴⁰ De belangrijkste voorstander van de EDG was ambassadeur David Bruce, die Frankrijk het liefste tevreden stelde. Bruce was vanaf het begin aanwezig bij de voorgesprekken en werd later de Amerikaanse waarnemer bij de EDG-onderhandelingen in Parijs. Tot op zekere hoogte deelde Bruce het enthousiasme van Hoge Commissaris voor Duitsland John McCloy en NAVO-opperbevelhebber Dwight Eisenhower over een Europese federatie. De laatste twee zagen het liefst dat Europa geheel zelfvoorzienend werd op het gebied van defensie, zodat de Amerikaanse verantwoordelijkheid voor Europa kon worden afgebouwd. Minister van Buitenlandse Zaken Dean Acheson was nog sceptisch over het supranationale idee van een *'United States of Europe'*, maar toonde zich bereid om de Fransen een kans te geven hun voorstellen te concretiseren. Dit had mede te maken met de goede band die Acheson had met de Franse diplomaat Jean Monnet, die als 'architect van de Europese integratie' medeverantwoordelijk was voor de ontwikkeling van het Plevenplan. Ook voor Acheson was het Franse concept voor een Europees leger een mogelijkheid om een deel van de Amerikaanse troepen in Europa naar huis te sturen.⁴¹

Een aanvullende verklaring voor het feit dat de Amerikaanse politieke en militaire top de Fransen meer tijd wilde geven, is te vinden in de driedeling die de Amerikaanse politicoloog M. Creswell maakt in zijn artikel over de Amerikaanse houding ten aanzien van de EDG. Volgens Creswell had het State Department drie opties om de gewenste containment-politiek in Europa te voeren, namelijk door zelf het Europese continent te verdedigen, dit in samenwerking met Europese staten te doen of om de verdediging geheel aan Europa over te laten. Doordat de VS geen algehele verantwoordelijkheid wilde dragen

⁴⁰ The United States Deputy Representative on the North Atlantic Council (Spofford) to the Secretary of State, 15-11-1950, FRUS, Volume III, Western Europe 1950, doc. 262.

⁴¹ J.L. Harper, *American visions of Europe* (Cambridge 1994) 308-309.

voor de Europese defensie en Europa werd geacht te zwak te zijn om zelf voor een defensie te zorgen, was de beste optie om samen te werken.⁴²

Hoewel de Amerikanen open stonden voor de conceptie van een Europees leger, bleef de algemene toon naar het kritische Nederland vriendelijk en constructief. Typerend voor deze sfeer in de laatste maanden van 1950 is de ontmoeting tussen ambassadeur Van Roijen en de Deputy Undersecretary of State Matthews op 6 december. Van Roijen uitte zijn verwachting dat de VS in de drang naar een snelle opbouw van een Europese verdediging tegemoet zou komen aan de wensen van Frankrijk en Duitsland. Om die reden zou de VS volgens Van Roijen van plan zijn om druk op Nederland uit te oefenen. Matthews ontkende dit echter stellig: “Het lag geenszins in de Amerikaanse bedoeling om op één of meer landen pressie uit te oefenen om aan een Schumanleger deel te nemen”, zo rapporteerde Van Roijen aan Stikker.⁴³ Zoals de Amerikanen dat op 14 november bij Van Starckenborgh hadden gedaan, werd ook Van Roijen gerustgesteld met vriendelijke woorden.

Resumerend kan worden gesteld dat er in de eerste maanden na de bekendmaking van het Plevenplan nog geen sprake was van Amerikaanse druk op het Nederlandse standpunt ten aanzien van een Europees leger. Dit had voor een belangrijk gedeelte te maken met het feit dat de Nederlandse en Amerikaanse vertegenwoordigers het eens waren dat Duitsland in de NAVO moest worden opgenomen. Daarnaast was er in het Amerikaanse kamp geen sprake van een uitgekristalliseerde strategie ten aanzien van landen die niet bij de EDG wensten te komen, waardoor er geen druk werd uitgeoefend. Tot slot werd voor de Amerikanen veel waarde gehecht aan het behoud van tempo in de opbouw van een Europese defensie. Doordat er nog geen duidelijk antwoord bestond op de vraag of het Plevenplan de Duitse herbewapening vertraagde en functionarissen van het State Department ook voordelen in een Europees leger zagen, kon het geen kwaad om de Fransen enige tijd te geven om het Plevenplan te concretiseren.

⁴² M. Creswell, ‘Between the bear and the phoenix: The USA and the European Defence Community’, in: M. Dumoulin (red), *La Communauté Européenne de Défense, leçons pour demain?* (Bruxelles 2000) 215-234, aldaar 221.

⁴³ Telegram Van Roijen aan Stikker, 06-12-1950, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 1.

Hoofdstuk 3. Haagse zelfverzekerdheid, januari 1951 - juni 1951

Met groen licht van de Amerikanen begonnen de Fransen hun plan voor een Europees leger gestalte te geven. De Franse premier Pleven en de Amerikaanse president Truman spraken begin januari over de te volgen stappen en bereikten naar eigen zeggen 'fundamentele overeenstemming' over de invoering van een democratisch Duitsland in de West-Europese gemeenschap, met als doel de vrede in het westen te bewaren. Truman accepteerde dan ook het aanbod om een waarnemer naar de EDG-onderhandelingen te sturen en verklaarde te hopen dat de conferentie zou slagen.⁴⁴ Voor Nederland kwamen deze uitspraken enerzijds als een onaangename verrassing en anderzijds als een bevestiging van vermoedens dat de Amerikaanse interesse in een Europees leger toenam. De plannen voor een Europees leger dreigden in een hoog tempo geconcretiseerd te worden.

3.1 Het waarnemerschap als tussenweg

In de weken na de ontmoeting tussen Pleven en Truman nam de informatie-uitwisseling tussen de Nederlandse ambassadeurs en het ministerie in Den Haag flink toe. Ook Nederland had namelijk een uitnodiging ontvangen om in Parijs deel te nemen aan de onderhandelingen voor een EDG, waarop een grondige discussie onder de belangrijkste betrokken politici en diplomaten volgde. Gevreesd werd dat de bestaande defensiesamenwerking met Groot-Brittannië en de Verenigde Staten onder de plotselinge Amerikaanse interesse in een Europese defensie zou gaan lijden doordat de hulp gelden niet meer bilateraal maar multilateraal via de EDG zouden worden toegekend. De directe contacten en samenwerking met de Atlantische bondgenoten stonden dus op het spel. Doordat er te veel nadelen werden gezien, werd besloten dat Nederland niet akkoord kon gaan met het Franse idee en was een volledige deelname aan de onderhandelingen voor het EDG-verdrag uitgesloten.

Om de Nederlandse strategie tussen januari en juni 1951 te kunnen duiden, biedt de theorievorming van G.R. Berridge een handig instrument. Berridge noemt in zijn werk *Diplomacy: Theory and practice* een aantal criteria waaraan moet worden voldaan voordat

⁴⁴ Gemeenschappelijke verklaring van Pleven en Truman naar aanleiding van de besprekingen, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 2.

de pre-onderhandelingsfase overgaat op de daadwerkelijke onderhandelingsfase. Het eerste criterium houdt in dat er voor de verschillende partijen iets te winnen moet zijn om de onderhandelingen aantrekkelijk te maken.⁴⁵ Uit het geraadpleegde EDG-dossier van het ministerie van Buitenlandse Zaken blijkt echter dat minister Stikker nauwelijks voordelen zag in het supranationale legerplan. Hij gokte liever op een falen van het Plevenplan dan dat hij actief en constructief meedacht.⁴⁶

Ten tweede moeten de verschillende partijen volgens Berridge erkennen dat er een patstelling is ontstaan die middels onderhandelingen kan worden doorbroken.⁴⁷ Op dit punt kan een aanknopingspunt worden gevonden met de Nederlandse houding in de EDG-kwestie: zoals in het voorgaande hoofdstuk reeds is beschreven, voorzag men op het ministerie al een patstelling over de manier waarop Duitsland kon bijdragen aan de westerse defensie. Onderhandelingen over een Europees leger boden een mogelijkheid om opnieuw over deze kwestie te spreken.

Als derde onderhandelingscriterium noemt Berridge dat de partijen de noodzaak van onderhandelingen moeten zien, bijvoorbeeld dat onderhandelen kan leiden tot een verbetering van de onderlinge relaties.⁴⁸ Naast het eerste punt voldeed Nederland ook op dit derde punt niet aan de onderhandelingscriteria van Berridge. Het Nederlandse standpunt werd namelijk gevormd door minister Stikker en zijn ambassadeurs en zij waren over het algemeen kritisch. Dit resulteerde in de keuze om slechts enkele waarnemers naar de onderhandelingen in Parijs te sturen.⁴⁹ Dat kan worden opgevat als een teken dat het Nederlandse standpunt gebaseerd was op een gebrek aan vertrouwen in de onderhandelingen. Daarnaast toont het gegeven dat Nederland in deze periode afwijkt van twee van de drie onderhandelingscriteria aan dat Nederland niet bereid was om vanuit de pre-onderhandelingsfase over te gaan op de onderhandelingsfase.

⁴⁵ G.R. Berridge, *Diplomacy: Theory and practice* (1995) 120-121.

⁴⁶ Voorlopig commentaar op de Franse voorstellen voor de oprichting van een Europees leger, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 1.

⁴⁷ Berridge, *Diplomacy*, 122.

⁴⁸ *Ibidem*, 123-124.

⁴⁹ Samenvatting van de ontwikkelingen inzake het Plevenplan, DEU/WS Ministerie van Buitenlandse Zaken aan alle ministers, 31-01-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 2.

In het primaire bronnenmateriaal werd vanaf januari 1951 steeds meer melding gemaakt van mogelijke Amerikaanse steun aan het Plevenplan.⁵⁰ In geen van de bronnen wordt echter genoemd dat de Nederlandse keuze tot waarnemerschap gebaseerd was op Amerikaanse druk. In plaats daarvan speelde bij deze beslissing een rol dat Nederland bij een afwijzing van de uitnodiging niet gezamenlijk met de Benelux kon optrekken, omdat België en Luxemburg wel tot volledige deelname hadden besloten. Daarnaast dreigde Nederland onder de continentale staten in een geïsoleerde positie te komen, wat als zeer onwenselijk werd gezien.⁵¹

Op het ministerie van Buitenlandse Zaken heerste ook het bewustzijn dat een uitsluitend kritische houding ineffectief kon zijn en zelfs het tegenovergestelde effect kon hebben. Door uitsluitend kritisch te zijn, zouden andere staten namelijk het idee krijgen dat er geen compromis mogelijk was. Een bijkomend voordeel van waarnemerschap was bovendien dat een Nederlandse delegatie de onderhandelingen kon volgen en zorgde voor een betere informatiepositie.⁵² Dit kon de besluitvormers helpen en gaf meer tijd om een strategie uit te werken.

In het officiële regeringsdocument waarin het Nederlandse standpunt wordt neergelegd, staat het volgende over het waarnemerschap als tussenweg: “Wellicht zou de volgende procedure de meest geschikte zijn voor dit ogenblik, dat namelijk thans aan de Franse regering wordt medegedeeld dat Nederland de conferentie als waarnemer zal bijwonen en dat de nieuw te vormen regering altijd nog kan overwegen de status van de delegatie te wijzigen in vol deelnemer. Het lijkt namelijk minder bezwaarlijk om reeds in de aanvang een neutrale houding in te nemen dan later gedwongen te worden de verwachtingen, die misschien zijn gewekt door het uitdrukkelijk uitstellen van de keus tussen waarnemer en deelnemer, niet te realiseren en op die wijze het odium van spelbreker op

⁵⁰ Voorlopig commentaar op de Franse voorstellen voor de oprichting van een Europees leger, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 1, DEU/DU betreffende Plan-Pleven aan Ir. Stuyt, 27-02-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 2 en The Ambassador in France (Bruce) to the Secretary of State, 23-02-1951, FRUS, Volume III, European Security and the German question 1951, part 1, doc. 423.

⁵¹ Stikker aan alle ministers, 31-01-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 2.

⁵² Stikker aan alle ministers, 31-01-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 2.

ons te laden. Door reeds thans te kiezen voor waarnemer kan er van spel breken geen sprake zijn, aangezien het spel nog niet begonnen is.”⁵³

Een belangrijke aanvulling op de bovengenoemde argumenten voor het waarnemerschap is dat het Bureau Westelijke Samenwerking van het ministerie van Buitenlandse Zaken voor actieve deelname was. Volgens het Bureau waren de voornaamste Nederlandse bezwaren tegen het Plevinplan gebaseerd op militair-technische moeilijkheden, terwijl de militaire plannen op zichzelf binnen een aantrekkelijk politieke idee van samenwerking pasten. Door actief deel te nemen zou de kans bovendien toenemen dat de plannen op den duur wél aanvaardbaar werden, zeker wanneer vanwege de overeenkomstige belangen met Duitsland werd opgetrokken. Wat betreft de Atlantische samenwerking mocht het ontbreken van Engeland geen onoverkomelijk bezwaar voor Nederland vormen om zich niet te mengen in continentale integratie. Bovendien twijfelde het Bureau of de economische samenwerking met de VS in de toekomst nog de belangrijkste bestaansvoorwaarde voor West-Europa bleef. Vanuit deze gedachte vond het Bureau dat een realistische politiek de beste kans van slagen had om tot een goede vorm van westelijke samenwerking te komen.⁵⁴

Voor het eerst werd er op het ministerie zo stellig tegen de gekozen strategie ingegaan. Het Bureau adviseerde Stikker om actieve deelname te overwegen, maar gezien de keuze voor het waarnemerschap volgde de minister toch vooral zijn eigen strategie en bleef hij bij zijn oorspronkelijke kritische standpunt. De minister besloot om direct vanaf de start van de Parijse onderhandelingen aan de overige landen duidelijk te maken dat Nederland alleen was gekomen om de onderhandelingen vanaf de zijlijn te volgen. Door in ieder geval aanwezig te zijn wilde Stikker voorkomen dat de Fransen werden teleurgesteld of dat bij de Amerikanen de indruk werd gewekt dat het Nederlandse standpunt in een latere fase alsnog gemakkelijk met druk kon worden gewijzigd.⁵⁵

⁵³ Ir. Stuyt, Nota inzake de betekenis voor Nederland van de Franse voorstellen inzake het Europese leger, 18-02-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 2.

⁵⁴ Nota van DEU/WS Directie Europa Bureau Westelijke Samenwerking, 15-06-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 6.

⁵⁵ Voorlopig commentaar op de Franse voorstellen voor de oprichting van een Europees leger, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 3.

3.2 Het ministerie van Buitenlandse Zaken schat de Amerikaanse strategie verkeerd in

Halverwege februari 1951 vond de eerste zitting over een Europese Defensie Gemeenschap te Parijs plaats. Duitsland, Italië, België, Luxemburg en Frankrijk namen actief deel, terwijl Nederland, Engeland, de Verenigde Staten, Denemarken, Noorwegen en Portugal als waarnemer aanwezig waren. Bij aanvang van de conferentie was de Amerikaanse stellingname dat de herbewapening van Duitsland hoe dan ook moest worden doorgevoerd, binnen of buiten een EDG. Een Europees leger werd niet als een noodzakelijkheid gezien; het land kon ook in een later stadium in een Europees leger worden gevoegd. Het Bureau Westelijke Samenwerking schreef met enige zelfverzekerdheid aan Stikker dat het aannemelijk was dat de Amerikaanse voorkeur voor een Europees leger zou afnemen wanneer de Duitse herbewapening apart werd voltooid. In dat geval nam ook de kans op Amerikaanse druk ter verwezenlijking van een Europees leger af, omdat het Europese leger slechts van interne Europese betekenis zou worden.⁵⁶

Deze prognose was wellicht iets te optimistisch, want in het Amerikaanse kamp werd juist in de tegenovergestelde richting gedacht. Op het State Department werden Dean Acheson en zijn adviseurs namelijk positiever over het Plevanplan, zeker nu de onderhandelingen een aantal maanden onderweg waren. Zo adviseerde de ambassadeur in Frankrijk David Bruce aan Acheson dat “a European army seems (the) only solution of (the) Ger(man) problem which will tie Ger(many) closely to (the) West and offer hope for constructive and peaceful future for Europe. This goal appears so basic in relation to long-term security of United States that no effort sh(ou)ld be spared to achieve it.”⁵⁷ Aan welke maatregelen Bruce dacht, vermeldde hij niet. Duidelijk is wel dat de Amerikaanse mening over een Europees leger positiever werd, ook al waren de overige landen daarvan nog niet op de hoogte gebracht. Gezien de haast die de Verenigde Staten had bij de herbewapening van Duitsland moest het Plevanplan wel voldoen aan een aantal eisen, namelijk dat het plan voor alle landen aanvaardbaar, militair uitvoerbaar en politiek gezond moest zijn en dat er

⁵⁶ Memorandum DEU/WS aan Stikker, 26-06-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 6.

⁵⁷ The Ambassador in France (Bruce) to the Secretary of State, 03-07-1951, FRUS, Volume III, European Security and the German question 1951, part 1, doc. 437.

geen vertraging in de opbouw van een westerse defensie of de Duitse herbewapening mocht optreden.⁵⁸

Ironisch genoeg gokten de Nederlandse besluitvormers erop dat de Amerikanen voor Nederland de kastanjes uit het vuur zouden halen. De VS sprak zich namelijk nog altijd officieel uit voor een herbewapening van Duitsland in NAVO-verband en leek Duitsland een grotere mate van gelijkberechtiging te willen geven dan Frankrijk. Deze onenigheid kon vervolgens leiden tot dwarsligging van Frankrijk om gelijkberechtiging te voorkomen. Op het ministerie van Buitenlandse Zaken werd voorspeld dat Duitsland zich in dat geval uit de onderhandelingen voor een Europees leger zou terugtrekken en dat het Plevenplan zou falen.⁵⁹

3.3 De Amerikanen blijven onuitgesproken

Door de miscalculatie van het Amerikaanse standpunt hadden de Nederlandse afgevaardigden het gevoel dat de EDG-onderhandelingen nog steeds met een sisser af konden lopen. De gesprekken waren weliswaar begonnen, maar het Plevenplan leek door het sterke wantrouwen tussen Frankrijk en Duitsland en de patstelling over de opname van Duitsland in de westerse defensie nog onuitvoerbaar. Stikker hoopte nog altijd dat de Amerikanen in hun poging om de Europese landen bijeen te brengen het tegenovergestelde resultaat zouden veroorzaken, namelijk een terugtrekking van Duitsland uit het plan voor een Europees leger en de beëindiging van de ambities op het gebied van militaire integratie. Volgens dat scenario kon Stikker alsnog proberen om zijn geprefereerde oplossing van Duitse inbedding in de NAVO te behalen nadat de conceptie van een Europees leger naar de achtergrond was verdwenen.

In de eerste helft van de jaren vijftig zag de situatie er echter nog niet zo rooskleurig uit voor Nederland. De reden hiervoor was dat de Amerikanen op pragmatische wijze hun opties afwogen en daarbij inzagen dat Frankrijk belangrijk was om de Amerikaanse belangen op het Europese continent te beschermen. Frankrijk kon namelijk de Europese coalitie in de Koude Oorlog leiden, waardoor de Amerikanen zelf minder verantwoordelijkheid in Europa

⁵⁸ Telegram Van Roijen aan Ministerie van Buitenlandse Zaken, 03-02-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 2.

⁵⁹ Nota inzake de betekenis voor Nederland van de Franse voorstellen inzake het Europees leger, 18-02-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 2.

hoefden te dragen. Hoewel Dean Acheson nog altijd geloofde dat de militaire herbewapening van Duitsland en de oprichting van een politieke EDG los van elkaar stonden, moedigde hij de onderhandelingen in Parijs aan. Dit deed hij terwijl er in feite nog geen uitgedachte strategie bestond op zijn ministerie.⁶⁰

Op het State Department werd in de eerste helft van 1951 gewerkt aan de positionering in de pas gestarte EDG-onderhandelingen. De VS was zelf geen actief deelnemer en kon dus maar beperkt meebeslissen in Parijs. De grootste winst moest Washington daarom behalen tijdens bilaterale gesprekken met de afzonderlijke ministers en diplomaten van de Europese staten en de gezamenlijke bijeenkomsten met Frankrijk en Duitsland. Nederland werd in de periode van januari tot en met juni 1951 niet door de Amerikanen onder druk gezet om het kritische standpunt te wijzigen. De onderhandelingen in Parijs waren net begonnen en het Amerikaanse standpunt was nog niet voldoende uitgesproken om eventueel de noodzaak van pressie op Nederland te zien.

⁶⁰ Codetelegram Van Roijen aan Stikker, 23-03-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 3.

Hoofdstuk 4. Aannee van druk, juli - december 1951

Op 11 juli 1951 ontving minister Stikker een onaangename boodschap van zijn ambassadeur in Bonn. De Ambassadeur schreef op enigszins sarcastische wijze: "Vol verwachting klopte het hart van de Duitse regering, toen de Amerikaanse Hoge Commissaris uit Washington naar Frankfurt terugkeerde. Men verwachtte immers van deze moderne Sinterklaas vele en aangename surprises".⁶¹ De aanleiding voor dit bericht was het bezoek van de Amerikaanse ambassadeur McCloy, die begin juli vergaande gesprekken had gevoerd met de West-Duitse regering. Tijdens deze gesprekken was de Duitsers de teruggave van een volledige soevereiniteit beloofd, waarna de Nederlandse ambassadeur concludeerde dat hierop snel de militaire bijdrage van Duitsland in de Europese defensie zou volgen. Dat dit naar zijn mening waarschijnlijk de opname van Duitsland in een Europees leger betekende, meldde hij direct aan Stikker: "McCloy zou Dr. Adenauer hebben medegedeeld dat zijn regering aan het idee van een Europees leger de voorkeur zou geven, mits het Plan-Pleven aldus in de zin van de Petersberg besprekingen⁶² zou worden gewijzigd, dat de Duitsers de door hen verlangde 'Gleichberechtigung' zouden verkrijgen." Nu de gelijkberechtiging was beloofd, kon de opname in een Europees leger bijna als een formaliteit worden gezien, zo was de boodschap uit Bonn. Het voorval betekende een nieuwe wending in de EDG-kwestie.

4.1 Amerikaanse strategie

Op het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken hadden minister Dean Acheson en zijn belangrijkste adviseurs ondertussen gewerkt aan een driepuntenplan, dat zij in samenwerking met de Amerikaanse defensietop voorlegden aan president Truman. De president ondertekende dit plan, waarin werd voorgesteld om vóór 1 november 1951 de herbewapening van Duitsland, een plan voor een Europees leger en een plan voor de normalisering van de Duitse status te voltooien. De strakke planning hoorde bij de Amerikaanse strategie om de Korea-oorlog en de bijbehorende spanningen met de Sovjet-Unie het hoofd te bieden.⁶³

⁶¹ Ambassadeur J. M. De Booy aan Stikker, 11-07-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 7.

⁶² De besprekingen op de Petersberg gingen over de Duitse deelname aan de westerse verdediging. Besproken werd hoe Duits militarisme kon worden voorkomen.

⁶³ Harper. *American visions*, 309.

Dean Acheson werd in deze beleidslijn geadviseerd door David Bruce, die als ambassadeur in Parijs verslag deed van de EDG-onderhandelingen tussen de Europese staten. Bruce waarschuwde voor een aantal problemen die de VS kon verwachten, indien Acheson besloot het Plevenplan niet te steunen. Zo stelde de ambassadeur dat de VS zijn soldaten niet zomaar uit Europa kon terugtrekken, omdat de Europese landen niet in staat waren om afzonderlijk tot een krachtige defensie te komen. Aangezien dit onwenselijk was, adviseerde Bruce dat Washington het beste kon bijdragen aan de oprichting van een permanente politieke structuur in Europa. De (politieke) Europese Defensie Gemeenschap zorgde vervolgens voor een strijdmacht die volledig uit Europese manschappen bestond. Bovendien kon een Europese defensie volgens Bruce zelfs sneller tot een juiste inzet van Duitse troepen leiden dan een herbewapening in de NAVO.⁶⁴

Voor zijn argumenten ten gunste van de EDG had Bruce een plausibele theorie die te maken had met de wankelende politieke verhoudingen tussen Duitsland en Frankrijk. Hij verwachtte namelijk dat Duitsland pas met herbewapening zou instemmen nadat het de lang gekoesterde '*Gleichberechtigung*' had verkregen, maar dat Frankrijk niet bereid was hiermee in NAVO-verband in te stemmen. Voor de Amerikaanse positie was het daarom gunstig om de EDG te steunen, zodat Duitsland kon instemmen met herbewapening en Frankrijk de '*Gleichberechtigung*' zou toestaan. Frankrijk hield dan de gewenste controle over Duitsland en de Amerikaanse doelstelling van een snelle Duitse herbewapening werd behaald.⁶⁵

Kort na de uiteenzetting van Bruce kwam ook Acheson tot de conclusie dat een Europees leger met steun van de Verenigde Staten en Groot-Brittannië de beste manier was om Duitse, Franse en Amerikaanse belangen bijeen te brengen. Hierin werd hij waarschijnlijk overtuigd door Bruce, evenals door de pro-Europese ambassadeur McCloy en generaal Eisenhower.⁶⁶

De wijzigingen in het Amerikaanse standpunt over de Europese defensie werden op 16 juli 1951 aan minister Stikker gemeld door Bureau Westelijke Samenwerking van het ministerie van Buitenlandse Zaken. Het Bureau meldde dat de Amerikanen, in hun

⁶⁴ The Ambassador in France (Bruce) to the Secretary of State, 03-07-1951, FRUS, Volume III, European Security and the German question 1951, part 1, doc. 437.

⁶⁵ Harper, *American visions*, 308-310.

⁶⁶ Ibidem.

ogenschijnlijke doelstelling om de Fransen tevreden te stellen, waren begonnen met drukuitoefening op Duitsland. Deze visie kwam aardig overeen met de hierboven beschreven plannen van de Amerikanen, maar wat kon Nederland verwachten van de nieuwe Amerikaanse politiek? Hierover rapporteerde het Bureau dat “van een voornemen van de Amerikanen om druk op ons uit te oefenen voorshands nog niets is te merken. Dat er in Washington thans op hoog niveau overeenstemming zou zijn bereikt over een in details uitgewerkte concrete oplossing die bevorderd moet worden is, gezien het verschil in nuance tussen de uitlatingen van Ambassadeur Bruce en de Hoge Commissaris McCloy, vooralsnog onwaarschijnlijk.”⁶⁷

De analyse van het Bureau Westelijke Samenwerking lijkt op deze punten te kloppen, omdat er in de archivalia van het State Department uit juli 1951 inderdaad niet is geschreven over pressie op Nederland. Zoals uit de bovenstaande uiteenzetting van de Amerikaanse strategische overwegingen ten aanzien van het Europese defensievraagstuk blijkt, was de Amerikaanse strategie ook nog volop in beweging. Acheson werkte nog aan de planning van zijn driepuntenplan en de rol die zijn land daarin moest spelen.

4.2 De Amerikaanse positie leidt tot onzekerheid in Den Haag

Zodra de Amerikanen zich actiever mengden in de totstandkoming van een Europese defensie, maakte de Nederlandse zelfverzekerdheid uit de eerste helft van 1951 plaats voor onzekerheid over de uitkomst van de Parijse onderhandelingen. In de ogen van de Nederlandse regering was de situatie omtrent de EDG in slechts enkele weken volledig gedraaid: het positieve gevoel bleek slechts schijnzekerheid te zijn geweest.

Eind juli 1951 bracht de Nederlandse delegatie in Parijs een uitgebreid verslag uit aan minister Stikker. De delegatie had kort daarvoor vernomen dat de Amerikanen zich neerlegden bij de Franse weerstand tegen de vorming van een Duits nationaal leger, een gebeurtenis die minister Stikker juist had willen voorkomen. Plotseling lag de weg naar een Europees leger open en was een rechtstreekse opnemng van Duitsland in de NAVO onmogelijk geworden. Ook de vorming van een nationaal Duits leger kwam ineens te vervallen. De Europese Defensie Gemeenschap bleef dus als enige optie over om de herbewapening van Duitsland te voltooien. De vraag was niet meer óf, maar wanneer een

⁶⁷ Memorandum van DEU/WS aan Stikker, 16-07-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 7.

Europees leger tot stand werd gebracht. De Nederlandse delegatie in Parijs koppelde deze ontwikkelingen direct aan de gewijzigde Amerikaanse politiek. “Vooral in de laatste fase van de conferentie te Parijs was de Amerikaanse invloed merkbaar geweest om tot een Europese defensiepolitiek te komen”, zo stelde de delegatie.⁶⁸

Gedurende de vorige twee periodes van oktober 1950 tot juni 1951 was Nederland steeds in staat geweest om zelfstandig positie te kiezen. In deze fase van de EDG-onderhandelingen was het echter maar de vraag in hoeverre deze politieke speelruimte behouden bleef, zeker nadat de Amerikanen zich actief met de onderhandelingen gingen bemoeien en de EDG als enige optie voor Duitse herbewapening overbleef. In andere woorden: was er in tegenstelling tot de voorgaande periodes sprake van Amerikaanse pogingen om het Nederlandse standpunt te veranderen?

In de eerste plaats biedt primair bronmateriaal verscheidene aanwijzingen dat Amerikaanse druk een belangrijk thema werd in het tweede halfjaar van 1951. Zo stelde minister Stikker in de vergadering van de ministerraad dat de internationale druk op Nederland, waarbij hij in het bijzonder Amerikaanse druk noemde, om deel te nemen groter werd. Geheel volgens zijn standvastige strategie deelde hij de ministers mee dat hij niet bereid zou zijn om deel te nemen aan een Europees leger, voornamelijk doordat de overige landen het in Parijs niet voldoende eens konden worden op belangrijke punten.⁶⁹ In tegenstelling tot Stickers standpunt begon de situatie om een herijking van het Nederlandse regeringsstandpunt omtrent de EDG te vragen. Kenmerkend aan deze herijking is dat de Nederlandse politiek meer open ging staan voor deelname. Zo adviseerde DEU/WS, het Bureau Westelijke Samenwerking van het ministerie van Buitenlandse Zaken, al in juli dat Stikker een volwaardige deelname zou moeten overwegen maar dat hij voorlopig kon volstaan met een ‘nee’ tegen een Europees leger volgens het Plevinplan; tot een ‘ja’ kon in latere stadia altijd nog worden besloten.

Verdere tekens van een positievere blik op de EDG zijn te bespeuren op de Ambassadeursconferentie van 9 augustus 1951. Op deze conferentie waren de minister-president Drees, minister Stikker, de belangrijkste Nederlandse diplomaten en enkele

⁶⁸ Verslag van de Nederlandse delegatie ter studie conferentie voor het Europese leger, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 7.

⁶⁹ Uittreksel notulen Ministerraad, 30-07-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 23.

legerleiders aanwezig en werd het Nederlandse standpunt voor de volgende periode voor een groot gedeelte uitgedacht. Uit de analyse van de debatten kan worden geconcludeerd dat Amerikaanse druk door de deelnemers als een belangrijk argument werd beschouwd om actieve deelname aan de EDG-onderhandelingen te overwegen. Drees toonde zich bezorgd omdat Nederland zich volgens hem niet meer kon onttrekken aan wat hij 'de huidige omstandigheden' noemde. Hiermee doelde de minister-president op de Amerikaanse steun aan de EDG. Drees had zich tot dan toe steeds fel tegen een supranationaal Europees leger uitgesproken, maar leek nu geen andere uitweg meer te zien dan actief deel te nemen in Parijs.⁷⁰

Jonkheer Tjarda van Starckenborgh was het eens met Drees. Hij had de EDG-onderhandelingen als Nederlands ambassadeur in Parijs van dichtbij gevolgd en vreesde "dat wij te maken krijgen met politieke invloeden die per sé op dit moment een Europees leger willen doordrijven (...)". Het zou volgens de ambassadeur daarom niet mogelijk zijn om buiten dit leger te blijven. De overige aanwezigen waren het grotendeels eens met de voorgaande sprekers. Ambassadeur in Washington Herman Van Roijen meende dat Nederland inderdaad gedwongen zou worden om mee te doen wanneer de hypothese van Van Starckenborgh klopte. Het was in dat geval verstandig om deel te nemen aan de onderhandelingen zodat Nederland in ieder geval nog invloed kon uitoefenen op het verdere verloop van de besprekingen.⁷¹

Van alle sprekers was Spierenburg nog duidelijker over de Nederlandse positie in deze nieuwe internationale situatie. Spierenburg was al langer voorstander van Europese samenwerking omdat hij meende dat Nederland het zich niet kon veroorloven om buiten de Europese gemeenschap te blijven. Zo had hij de regering eerder al overtuigd tot deelname aan de EGKS en dat deed hij met een realistische toon.⁷² Deze aanpak gebruikte Spierenburg ook om de aanwezigen op de Conferentie over een EDG te overtuigen met de navolgende argumentatie:

⁷⁰ Verslag Ambassadeursconferentie, 09-08-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 7.

⁷¹ Verslag Ambassadeursconferentie, 09-08-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 7.

⁷² J.W.L. Brouwer, 'Spierenburg, Dirk Pieter (1909-2001)', in: *Biografisch Woordenboek van Nederland 1880-2000* (2008) <http://resources.huygens.knaw.nl/bwn1880-2000/lemmata/bwn6/spierenburg> (Geraadpleegd op 26-10-2015).

“Wij wonen op het Continent, wij waren een mogendheid, die koloniën had, wij waren een mogendheid, die economisch zelfstandig was, wij waren een mogendheid, die overzees kapitaal had en zelf kapitaal exporteerde. Vandaag zijn wij een klein land, dat niet meer over koloniën beschikt, dat niet meer kapitaal-exporterend, maar kapitaal-importerend is, en dat op hulp is aangewezen. Dit betekent, dat in het buitenlands beleid daardoor een sterke mate van wijziging zal moeten komen en dat wij, hoe ongaarne ook, rekening zullen moeten houden met de feitelijke positie, dat is die van een land, dat op het Continent ligt, maar dat nog wel maritiem georiënteerd is. (...) Wanneer de Amerikanen geen voorstander van een Europees leger zouden zijn, dan lagen de kaarten anders, maar wanneer de Amerikanen op dit ogenblik duidelijk partij gekozen hebben, dan hebben wij daarmee rekening te houden en ik geloof dat we in de onderhandelingen beter strategische bezwaren naar voren kunnen brengen dan dat wij wachten en niets doen, en afwachten of er een Europees leger komt, en later gedwongen worden om mee te doen.”⁷³

De redevoering van Spierenburg vertolkte de algemene stemming op de conferentie. Het merendeel van de aanwezigen verwachtte dat de situatie voor Nederland in de toekomst onhoudbaar zou worden door de toegenomen betrokkenheid van de Amerikanen. Het samenvattende oordeel van de sprekers was dan ook als volgt: “De Amerikaanse hulp wordt gemakkelijker verkregen door de landen, die zich richten naar de Amerikaanse wensen. Aangezien Amerika Nederland zal willen overreden met de Franse plannen mede te gaan, zal Amerikaanse steun bij het niet meedoen van Nederland negatief worden beïnvloed.”⁷⁴ Om deze reden was het verstandiger om tijdsdeel te nemen aan de onderhandelingen en als bijkomend voordeel kon de Nederlandse delegatie dan nog proberen om het eindresultaat in Parijs te beïnvloeden. Wie aan de kant bleef staan als waarnemer zou deze kans nooit krijgen. Stikker dacht er ook zo over, al was hij er nog altijd niet van overtuigd dat het Plevenplan in een realistisch en werkbaar verdrag kon uitmonden.⁷⁵

⁷³ Verslag Ambassadeursconferentie, 09-08-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 7.

⁷⁴ Verslag Ambassadeursconferentie, 09-08-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 7.

⁷⁵ Minister Stikker aan Minister-president Drees, 24-09-1951, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 8.

4.3 De status van waarnemerschap wordt omgezet in actief deelnemerschap

Doordat ook Stikker een onhoudbare situatie verwachtte, besloot hij het Nederlandse standpunt toch te wijzigen. Op 9 oktober 1951 verruilde Nederland het waarnemerschap voor de status van actief deelnemer in Parijs en ontving de Nederlandse delegatie instructies van het ministerie van Buitenlandse Zaken over de te varen koers. Het besluit tot actief deelnemerschap werd grotendeels genomen op basis van te verwachten moeilijkheden in verband met de toegenomen Amerikaanse betrokkenheid bij de Europese defensie. Die verwachting is typerend voor de zienswijzen van deelnemers aan de Ambassadeursconferentie en de codeberichten die vanuit de Europese hoofdsteden door Nederlandse ambassadeurs aan het ministerie van Buitenlandse Zaken werden gestuurd. Het woord 'verwachting' impliceert overigens niet dat er daadwerkelijk sprake was van Amerikaanse druk op de Nederlandse regering. Daarom rijst nu de vraag of de Amerikanen wel de intentie hadden om Nederland tot deelname te dwingen. Die intentie moet dan worden afgelezen uit de correspondentie tussen de diplomaten en besluitnemers op het State Department, de instantie waar het buitenlandse beleid van de VS werd gemaakt.

Uit de archiefbescheiden van het State Department blijkt dat Nederland tussen oktober en december 1951 in toenemende mate het onderwerp van gesprek was op het Amerikaanse ministerie.⁷⁶ De aanleiding hiervoor was ten eerste de kritische houding die Nederland steeds had laten zien en ten tweede een bezoek van ambassadeur Van Roijen aan de Amerikaanse afgevaardigde Matthews op 31 augustus 1951. Van Roijen had tijdens dit gesprek verklaard dat de Nederlandse regering zich door de plotselinge Amerikaanse urgentie tot de opbouw van een Europees leger in het nauw gedreven voelde, maar kreeg van Amerikaanse zijde geen duidelijk antwoord of dit gevoel van pressie ooit bewust was gecreëerd.⁷⁷

⁷⁶ The Acting Secretary of State to the Embassy in the United Kingdom, 05-10-1951, FRUS, Volume III, European Security and the German question 1951, part 1, doc. 472 en The Ambassador in the Netherlands (Chapin) to the Secretary of State, 17-10-1951, doc. 475 en The Acting Secretary of State to the Embassy in the Netherlands, 30-10-1951, doc. 486 en The Ambassador in Belgium (Millard) to the Acting Secretary of State, 31-10-1951, doc. 487 en The Chargé in the Netherlands (Trimble) to the Acting Secretary of State, 06-12-1951, doc. 514 en The Ambassador in France (Bruce) to the Secretary of State, 10-12-1951, doc. 519.

⁷⁷ Memorandum of conversation by the Deputy Under Secretary of State (Matthews), 31-08-1951, FRUS, Volume III, European Security and the German question 1951, part 1, doc 466.

In de correspondentie die alleen voor Amerikaanse ogen bestemd was, werd daarentegen veel meer informatie gegeven over de Amerikaanse visie op Nederland. Zo schreef Under Secretary of State James E. Webb op 5 oktober 1951, de dag vóór de officiële Nederlandse draai, aan zijn ambassadeur in Londen dat Nederland vooral de praktische uitvoering van het Plevanplan niet zag zitten. Webb vertolkte de algemene visie op het State Department dat Nederland zonder al te veel moeite van de zogenaamde ‘basic US approach’ kon worden overtuigd. Er hoefde dus geen bijzondere druk te worden gezet, omdat Nederland uiteindelijk vanzelf over de brug zou komen. Wel voegde Webb eraan toe dat “this will be a slow and tedious process, however.”⁷⁸

Doordat er tot aan de officiële wijziging van het Nederlandse standpunt geen sprake was van een intentie tot druk, was de Nederlandse draai op 6 oktober 1951 dus alleen gebaseerd op een verwachting. Een verklaring voor de angst die in Nederlandse kringen heerste, is te vinden in het bezoek van generaal Eisenhower. Selden Chapin, de Amerikaanse ambassadeur in Nederland, schatte de invloed van de generaal hoog in, omdat deze nog altijd een groot ontzag wekte vanwege zijn rol als bevrijder tijdens de Tweede Wereldoorlog. “It is difficult to over-estimate Eisenhower’s influence in the Dutch Government and among the people”, zo stelde hij.⁷⁹ Hoewel er hier van Amerikaanse invloed op de Nederlandse regering kan worden gesproken, mag dit nog geen druk worden genoemd. Er was hier eerder sprake van overredingskracht die door het aanzien van Eisenhower goed op de Nederlandse regering inwerkte. Er werd bijvoorbeeld geen directe pressie uitgeoefend met economische of politieke consequenties.

Chapin wijdde een uitgebreid telegram aan de Nederlandse houding ten aanzien van het Plevanplan en probeerde de Nederlandse draai te verklaren: “The Dutch did not want to stand alone. Their neighbors had signed up, and economically, as well as politically, they felt themselves obliged to follow suit.” Chapin noemde nog meer argumenten die niet direct met Amerikaanse druk te maken hebben, zoals het economisch nadeel dat niet-deelname aan Europese integratie zou hebben voor de Nederlandse economie en het feit dat Nederland

⁷⁸ The Acting Secretary of State to the Embassy in the United Kingdom, 05-10-1951, FRUS, Volume III, European Security and the German question 1951, part 1, doc 472.

⁷⁹ The Ambassador in the Netherlands to the Secretary of State, 17-10-1951, FRUS, Volume III, European Security and the German question 1951, part 1, doc 475.

van Frankrijk de garantie had gekregen dat een verbinding tussen EDG en NAVO een onderwerp van gesprek zou worden.⁸⁰

4.4 Amerikaans ongeduld in aanloop naar de NAVO-top in Rome

Eind november 1951 werden de beleidsmakers op het State Department steeds ongeduldiger omdat de onderhandelingen in hun ogen niet snel genoeg verliepen. Dit Amerikaanse ongeduld is ook af te lezen in een telegram dat Stikker stuurde aan zijn ambassadeurs. Sikker voelde zich onder druk gezet om de onderhandelingen in aanloop naar de NAVO-conferentie in Rome van 24 tot 27 november te bespoedigen.⁸¹ Op deze top in Rome stonden belangrijke punten op de agenda over de toekomst van Duitsland en de Europese defensie, dus er hing voor alle partijen nogal wat vanaf. Uiteindelijk werd in de Italiaanse hoofdstad een resolutie aangenomen waarin de hoop werd uitgesproken dat de Parijse onderhandelingen zo snel mogelijk zouden worden afgerond, zodat de Noord-Atlantische raad zich in de volgende vergadering in Lissabon over het eindrapport kon buigen.⁸² Deze vergadering in Lissabon zou de volgende deadline zijn om naartoe te werken. Berridge beschrijft in zijn boek *Diplomacy: theory and practice* dat deadlines een doeltreffend instrument kunnen zijn om onderhandelingen onder druk te zetten wanneer deze in een impasse dreigen te verzanden.⁸³ Ironisch genoeg was er in deze fase van de EDG-onderhandelingen geen sprake van een duidelijke Amerikaanse intentie om de Europese landen onder druk te zetten richting Rome. De meldingen van Amerikaanse pressie in Nederlandse bronnen hebben opnieuw te maken met de pressie die door veel Nederlandse diplomaten, en daarnaast ook door Drees en Stikker, werd verwacht.

Dat de Nederlandse verwachting in deze periode onterecht was, blijkt nog maar eens uit een cruciale conversatie tussen Dean Acheson en zijn waarnemer in Parijs David Bruce. Bruce vond namelijk dat de onderhandelingen in een impasse waren geraakt en dat het militaire hulpprogramma moest worden voortgezet in de gebieden met de hoogste

⁸⁰ The Ambassador in the Netherlands to the Secretary of State, FRUS, doc. 475.

⁸¹ Telegram Stikker aan ambassadeurs in verschillende hoofdsteden, Vredenburg en Van Starckenborgh, 07-01-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

⁸² Resultaten van de NAVO-top in Rome, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c511128a.html> (Geraadpleegd op 21-09-2015).

⁸³ Berridge, *Diplomacy*, 149.

effectiviteit. Dit hield in dat er opnieuw moest worden nagedacht over de verdeling van militaire hulp over de Europese landen.⁸⁴ De ambassadeur ontving daarop als antwoord dat het ongepast was om landen die buiten de EDG wensten te blijven onder druk te zetten met het vooruitzicht dat zij waarschijnlijk minder militair-economische hulp zouden krijgen. De tweede uitspraak die Acheson deed, was dat hij een EDG ook zonder de Benelux zou steunen. De conflicten met de Benelux moesten de Fransen volgens Acheson zelf zien op te lossen.⁸⁵ Dit betekende nog maar eens dat Nederland niet onder druk werd gezet door de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, die als eindverantwoordelijke voor het buitenlandse beleid eerst zijn goedkeuring moest geven voor het zetten van politieke druk op andere landen.

Kortom waren de Amerikanen wel degelijk bezig met het uitdenken van mogelijkheden om Nederland te overtuigen. Toewijzing van militaire hulp kwam hierbij ter sprake, maar de VS had niet de intentie deze in directe zin als pressiemiddel in te gaan zetten. Wel werd deze optie achter de hand gehouden en werd Nederland hier niet van op de hoogte gesteld. De Nederlandse regering en de diplomatieke tak voelden zich onder druk gezet om actief deel te nemen aan de Parijse onderhandelingen. Nederland legde zichzelf deze Amerikaanse druk op.

⁸⁴ The Ambassador in France (Bruce) to the Secretary of State, 10-12-1951, FRUS, Volume III, European Security and the German question 1951, part 1, doc. 519.

⁸⁵ The Secretary of State to the Embassy in France, 20-12-1951, FRUS, Volume III, European Security and the German question 1951, part 1, doc 534.

Hoofdstuk 5. Van Rome tot Lissabon, januari - februari 1952

Op 3 januari 1952 stuurden David Bruce en John McCloy respectievelijk vanuit Parijs en Bonn twee telegrammen naar het State Department, waarmee in januari en februari 1952 een nieuwe Amerikaanse strategie ten aanzien van de Nederlandse positie werd ingeluid. De boodschap in deze telegrammen was dat de Duitse leider Adenauer en zijn Franse collega Schuman concrete mogelijkheden zagen om op korte termijn een overeenkomst te sluiten. Verder werd door de Amerikaanse gezanten zwart op wit gesteld dat een Duitse deelname aan de westerse defensie op geen andere manier tot stand kon komen dan via een Europese Defensie Gemeenschap. Om deze redenen werd het State Department geadviseerd “[to] keep pressure on participants to bring [the] matter to conclusion as rapidly as possible.”⁸⁶

5.1 Na McCloy, Bruce en Eisenhower wijzigt ook Acheson zijn standpunt

In december 1951 had Acheson het verzoek van Bruce nog geweigerd, omdat hij het niet gepast vond om druk op Nederland uit te oefenen. Spoedig zou hij echter zijn standpunt moeten veranderen, omdat de Nederlandse houding niet bevorderlijk was voor de behartiging van de Amerikaanse belangen. Dit blijkt ten eerste uit het feit dat de Amerikanen gebaat waren bij een snelle ratificatie van het EDG-verdrag, terwijl er sinds de actieve deelname van Nederland nauwelijks concrete vorderingen waren gemaakt. De Nederlandse delegatie had tenslotte geen haast om de snelheid van de onderhandelingen op te voeren. Ten tweede konden de Duitsers en de Fransen zich steeds beter vinden in elkaars ideeën over een toekomstige Europese Defensie Gemeenschap, waardoor de diplomatieke focus in korte tijd volledig op de EDG kwam te liggen. Het constante aandringen van Stikker op het uitdiepen van de Atlantische gemeenschap was daarom moeilijk te combineren met deze focus op de EDG. Verder werd Acheson's 'gedoogbeleid' ten aanzien van Nederland nog moeilijker houdbaar doordat McCloy hem meldde dat de kansen tot ratificatie van het EDG-verdrag zonder de Benelux wel erg klein zouden zijn.⁸⁷

Er werden verschillende argumenten uitgewerkt waarmee Nederland mogelijk kon worden omgepraat. In de eerste plaats moest duidelijk worden gemaakt dat het congres

⁸⁶ The Ambassador in France (Bruce) to the Secretary of State, 03-01-1952, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc. 296.

⁸⁷ The Ambassador in France (Bruce) to the Secretary of State, FRUS, doc. 296.

eerder bereid was om troepen in Europa te houden wanneer een EDG werd opgericht. Aangezien het behoud van de Amerikaanse veiligheidsgarantie één van de belangrijkste desiderata van Nederland was, leek dreigen met die veiligheidsgarantie succes te kunnen hebben. Als tweede overtuigingspunt moest Nederland erop worden gewezen dat het Amerikaanse congres op korte termijn opnieuw besliste over de toewijzing van economische hulp en dat het congres voorstander was van een Europese Defensie Gemeenschap. De Nederlandse regering kon deze boodschap in dat geval niet anders interpreteren dan een direct verband tussen deelname aan de EDG en de mate waarin economische steun kon worden verwacht. Ten derde wilden McCloy en Bruce benadrukken dat de EDG een 'historic opportunity' was die bij een falen maar moeilijk aan het congres kon worden uitgelegd. In feite zou de Nederlandse regering dan verantwoordelijk worden gesteld voor een verminderde interesse van het Amerikaanse congres in de verdediging van Europa.⁸⁸

Uit hun telegrammen aan Acheson blijkt dus dat McCloy en Bruce hun geduld hadden verloren en wel degelijk druk wilden zetten op Nederland. Zij leken echter niet van plan om dit in deze fase openlijk aan de Nederlandse regering toe te geven. "This need not be stated as a threat, but simply as a fact", stelde Bruce dan ook over de geplande overtuigingspoging.⁸⁹ Het voordeel hiervan was dat het State Department druk kon uitoefenen onder een dekmantel van realistische argumenten, en dus niet hoefde toe te geven dat pressie daadwerkelijk de intentie was.

Acheson was door zijn gezanten in Parijs en Bonn goed op de hoogte gebracht van de fatale gevolgen die de dwarsliggende Benelux kon hebben voor het slagen van de EDG. Hij nam dit advies mee in zijn pogingen om Nederland te overtuigen, maar ging niet zo ver als zijn adviseurs hadden voorgesteld. Acheson wees op de urgentie en het wederzijdse belang van een Europees leger, waarmee hij nog altijd probeerde om de gezamenlijke belangen te benadrukken. Zijn poging bevatte geen directe dreigementen, maar kon wel als pressie worden opgevat. Zo vroeg hij Stikker om nog een laatste keer te onderzoeken op welke manieren Nederland de EDG alsnog in zijn geheel kon laten slagen. Aan dit verzoek werden

⁸⁸ The Ambassador in France (Bruce) to the Secretary of State, 03-01-1952, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc. 296 en The United States High Commissioner for Germany (McCloy) to the Department of State, 03-01-1952, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc 297.

⁸⁹ The United States High Commissioner for Germany (McCloy) to the Department of State, 03-01-1952, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc 297.

echter nog geen consequenties verbonden. Op 11 januari 1952 maakte Acheson zijn oude standpunt voor het laatst kenbaar, zowel in een gesprek met ambassadeur Van Roijen als in een persoonlijk telegram aan Stikker.⁹⁰

5.2 Een nieuw offensief

Minister van Buitenlandse Zaken Acheson beschikte over een troef waarmee de Nederlandse positie mogelijk nog kon worden gewijzigd. De troef was Dwight Eisenhower, de generaal die in Nederland veel aanzien genoot en een politiek offensief was begonnen waarin hij Nederland probeerde te overtuigen van de waarde van een Europese Defensie Gemeenschap. In navolging van Acheson gebruikte hij geen directe dreigementen, maar alleen uitspraken die als druk konden worden opgevat. Tijdens het offensief ging de generaal de dialoog aan met 23 Belgische en 6 Luxemburgse parlementariërs, had hij een privégesprek met minister Stikker en “stressed the urgency of agreement on EDC”.⁹¹

David Bruce deed verslag van Eisenhowers resultaten, waarover hij aan Acheson schreef: “Eisenhower intended to use both visits to try to influence Benelux to take a more constructive position regarding the European Defence Force idea.” De gesprekken moeten effect hebben gehad, want na enkele bezwaren te hebben genoemd, stemde minister Stikker in met de Amerikaanse wens tot ratificatie van het EDG-verdrag. De informatie die minister Stikker als druk kan hebben opgevat is als volgt: “Gen[eral] Eisenhower (...) expressed forcefully his conviction that if Europeans fail in agreement on EDC Amer[ican] people and Congress will be much less disposed to continue to assist Europe in developing defense since they will lose faith in Eur[opean] ability to face up to the situation (...)”⁹² Uit deze passage blijkt dat Eisenhower in navolging van Acheson gebruik maakte van dezelfde strategie als die McCloy en Bruce op 3 januari 1952 hadden geadviseerd. Eisenhower presenteerde zijn argumenten namelijk alsof het feiten waren waar Nederland ten eerste simpelweg niet omheen kon en ten tweede alsof de Amerikanen slechts handelden naar de

⁹⁰ Codetelegram Van Roijen aan Stikker, 11-01-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12 en The Secretary of State to the Embassy in the Netherlands, 11-01-1952, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc 300.

⁹¹ The Ambassador in France (Bruce) to the Secretary of State, 12-01-1952, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc. 302.

⁹² The Ambassador in France (Bruce) to the Secretary of State, FRUS, doc. 302.

internationale situatie. In werkelijkheid betrof het de druk die verhoed was met realisme dat Nederland moest doen “what is obviously necessary”, namelijk bijdragen aan de snelle oprichting van een Europese Defensie Gemeenschap.⁹³ Belangrijker nog: er werden serieuze consequenties verbonden aan het falen van de EDG.

Ondanks de poging van Eisenhower en de oegenschijnlijke toegeeflijkheid van Stikker gaf de Nederlandse minister opdracht aan diplomaat Scheltema om de volgende boodschap door te geven aan de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken: “Ik heb duidelijk doen uitkomen, dat wij vasthouden aan de eis van een college waarin wij vertegenwoordigd zijn, aan de voorwaarde dat onze defensiebijdrage niet tegen onze wil verhoogd kan worden, en aan een verhouding met de NATO, waarbij wij daarin zelf vertegenwoordigd blijven. Acheson achtte het laatste voor de hand liggend. Ik heb overigens ook de indruk, dat Acheson onze voorwaarden niet onoverkomelijk achtte, al drong hij op soepelheid aan,” zo schreef Scheltema.⁹⁴

5.3 De liberale hegemonie van de Verenigde Staten

Uit de bovenstaande uiteenzetting van de Amerikaanse strategie in januari en februari 1952 blijkt dat de Amerikanen bereid waren om daadwerkelijk druk te zetten, maar nog niet alle middelen inzetten die zij tot hun beschikking hadden. De hoogleraar politieke wetenschappen G. John Ikenberry biedt een handig instrument om deze houding in de betreffende periode te duiden. In een belangrijke studie over de Amerikaanse buitenlandpolitiek maakt Ikenberry onderscheid tussen de imperiale staat en de ‘liberal hegemonic state’. Volgens beide modellen functioneert de staat als een mechanisme dat streeft naar een vergroting van de eigen macht in het internationale domein. De ‘liberal hegemonic state’ handelt via de ‘rule through rules’ benadering, wat inhoudt dat de staat de machtige positie legitimeert door de nadruk te leggen op het belang van internationale instituties en overeengekomen rechtsregels. Het resultaat is dat zwakkere staten deze hegemonie accepteren omdat zij hun soevereiniteit behouden en de controle van de dominante staat beperkt blijft. De dominante staat moet zich namelijk houden aan de regels die in de internationale politieke orde heersen. Bovendien kunnen de zwakkere staten zelf

⁹³ Ibidem.

⁹⁴ Scheltema aan Stikker, 24-01-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

voordeel halen uit de dominante positie van een machtige staat, bijvoorbeeld doordat zij bescherming of economische steun ontvangen. De imperiale staat houdt zich daarentegen niet per definitie aan de internationale conventies, waardoor de soevereiniteit van zwakke staten eerder geschonden wordt.⁹⁵

In deze analyse van Amerikaanse druk op de Nederlandse EDG-politiek kunnen de Verenigde Staten als zo'n liberale hegemonie worden getypeerd. Zoals eerder is beschreven, steunden de Amerikanen de Europese integratieplannen en waren zij voor de oprichting van supranationale instituties. Volgens het model van Ikenberry is de reden voor deze steun dat de Amerikanen hun invloed via deze instituties en afgesproken regels konden uitoefenen. De steun kan dus worden gezien als een 'bargain' tussen de VS als grootmacht en de zwakkere Europese staten, waarin Amerikaanse samenwerking werd geruild voor Europese medewerking aan de bouw van een internationale orde, gebaseerd op liberale beginselen.⁹⁶ Een belangrijk kenmerk van dit model van de liberale hegemonie is dat er duidelijke afspraken bestaan over de samenwerking die staten zullen aangaan. Deze afspraken beperken de mate waarin de dominante staat, in dit geval de Verenigde Staten, druk kan uitoefenen op zwakkere landen zoals Nederland. De VS kan tenslotte niet zomaar de regels negeren.⁹⁷ Bovendien zou druk op een specifieke staat afwijken van het model van de liberale hegemonie, want "all states within the liberal international order can expect something close to equal access and equal treatment", aldus Ikenberry⁹⁸

Ondanks deze beperking was de creatie van een liberale hegemonie gunstig voor de VS, omdat het model staat voor een voorspelbare en effectieve manier om een dominante positie in te nemen. Er kan namelijk gemakkelijker worden aangenomen dat de zwakkere staten volgen wanneer de dominante staat sterk gebonden is aan internationale instituties en regels. De acceptatie van een Amerikaanse hegemonie leverde een veiligheidsgarantie en economische samenwerking op, terwijl de staten hun soevereiniteit en een relatieve politieke beslissingsvrijheid behielden.⁹⁹

⁹⁵ Ikenberry, *Liberal Leviathan: the origins, crisis and transformation of the American world order* (Princeton 2011) 69-70.

⁹⁶ Ikenberry, *Liberal Leviathan*, 70.

⁹⁷ *Ibidem*, 71.

⁹⁸ *Ibidem*, 283.

⁹⁹ *Ibidem*, 91.

In de EDG-kwestie bleek die vrijheid ook voor Nederland te gelden, ten eerste doordat Nederland kritisch kon blijven over de onderwerpen die in Parijs werden besproken. Ten tweede waren de Amerikanen ongerust over de gevolgen die de kritische houding van Nederland kon hebben voor de uitkomst van de onderhandelingen in Parijs. Zo voorspelden zij dat de EDG compleet kon falen wanneer Nederland dwars bleef liggen, bijvoorbeeld doordat het andere landen mee kon sleuren in de kritische houding. De Amerikanen deden daarom zelfs concessies aan Stikker, zoals het voorstel om een Europese Defensie Commissaris uit de Benelux aan te stellen om een vermeend overwicht van Frankrijk en Duitsland te beperken. Verder probeerde Acheson Stikker gerust te stellen over het gemeenschappelijk budget. Hierover bestonden principiële Nederlandse bezwaren, maar het zou volgens de Amerikanen niet veel meer voorstellen dan een jaarlijkse afdracht van beperkte grootte.¹⁰⁰

5.4 Amerikaanse druk in aanloop naar de NAVO-conferentie in Lissabon

Minister Stikker voelde in de eerste maanden van 1952 feilloos aan dat de Amerikanen flink hun best deden om Nederland alsnog te overtuigen van de EDG. Zo sprak hij op 7 januari 1952 al de verwachting uit dat “de druk op de Beneluxlanden tot toegeeflijkheid inzake het Europees leger, die zich reeds aankondigde in Rome, sterk zal worden opgevoerd in de nog resterende tijd tot de conferentie in Lissabon.”¹⁰¹ Als Stikker het inderdaad bij het juiste eind had, werd de bijeenkomst in Lissabon net zoals die in Rome als een deadline ingezet om de druk op de onderhandelaars op te voeren.

Op de NAVO-conferentie van 20 tot 25 februari 1952 werden verschillende onderwerpen besproken die voor Nederland zeer belangrijk waren. Deze onderwerpen betroffen onder andere de relatie tussen de toekomstige EDG en de NAVO en de mogelijkheden om een wederzijdse veiligheidsgarantie tussen de Atlantische staten en de Europese staten op te zetten. De slotbepaling van de bijeenkomst bevatte de volgende passage:

¹⁰⁰ Telegram Van Roijen aan Stikker, 05-01-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

¹⁰¹ Codetelegram Stikker aan de ambassadeurs in verschillende hoofdsteden en Van Vredenburg en Starckenborgh, 07-01-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

“All these decisions are inspired by the conviction that the North Atlantic Treaty Organization and the European Defence Community have a common objective, to strengthen the defence of the Atlantic area, and that the development of the European Defence Community should be carried forward in this spirit. Therefore, the Council considered that the obligations and relationships between the Communities should be based on the concept of two closely related organizations, one working, so far as this objective is concerned, within the framework of, and reinforcing the other.”¹⁰²

Als antwoord op de toenemende Amerikaanse pressie richting Lissabon ging Nederland nog meer in het defensief. Er werd bijvoorbeeld samengewerkt met België en Luxemburg, omdat de Benelux gezamenlijk beter in staat werd geacht om weerstand te bieden tegen de Amerikaanse druk. In deze fase bleek de Franse regering te verwachten dat de Nederlandse delegatie op korte termijn wel zou buigen voor Amerikaanse pressie, maar daarover stelde Drees dat deze gedachte onjuist was.¹⁰³

Ook deze defensieve reactie van Nederland kan worden verklaard met het model van de ‘liberal hegemonic state’. Ikenberry schrijft dat de liberale internationale orde, zoals de VS die volgens hem probeerde te bouwen, zich kenmerkt door een zeker vertrouwen tussen staten op basis van afgesproken regels. Wanneer een staat echter extreem machtig is, zoals de VS in de EDG-periode, kunnen kleinere staten gaan twijfelen aan de stabiliteit van de internationale orde.¹⁰⁴ Deze twijfel is terug te vinden in het Nederlandse bronnenmateriaal omtrent de Amerikaanse inmenging in de EDG-onderhandelingen en blijkt gebaseerd op de afhankelijkheid van het Amerikaanse beleid op het gebied van veiligheid, de militaire aanwezigheid in Europa en het economische steunverleningspakket. Dit maakte de basis voor een op regels gebaseerde orde minder stabiel.

¹⁰²Final Communiqué of the North Atlantic Council, 24-28 November 1952, Rome, <http://www.nato.int/docu/comm/49-95/c520225a.html> (Geraadpleegd op 21-09-2015).

¹⁰³ Memorandum of conversation by the Secretary of State, 21-01-1952, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc 307.

¹⁰⁴ Ikenberry, *Liberal Leviathan*, 285.

5.5 De pressiemiddelen van het State Department

Terugkijkend op de periode januari-februari 1952 werd in een Background Paper van het Amerikaanse State Department geconcludeerd dat de EDG-onderhandelingen verliepen zoals de VS dat had gewenst:

“Since January, negotiations in the conference and in the third meeting of the six Foreign Ministers, January 26–27 have resulted in agreement on most of the institutional problems and the narrowing down of disagreement on most of the remaining problems. This success is attributable partly to US and, to a lesser degree, UK pressure for the consummation of an agreement prior to the projected Lisbon NAT meeting in February. The US has taken occasion to impress on the Benelux countries the seriousness that failure to achieve the EDC will have on NATO and on US opinion and to reassure them that the establishment of EDC will strengthen US interest in Europe. The Netherlands and Belgium consequently have put forth a more serious effort to secure a compromise.”¹⁰⁵

Stikker had de situatie met zijn verwachting van Amerikaanse druk richting de bijeenkomst in Lissabon dus uitstekend ingeschat. Ditmaal bleef het niet slechts bij een verwachting van Amerikaanse druk, in de VS bestond daadwerkelijk de intentie om Nederland onder druk te zetten. Nu rest de vraag welke pressiemiddelen door de VS werden ingezet, omdat de Amerikanen naar de buitenwereld nog altijd niet vertelden dat pressie hun intentie was. Zo werd minister Stikker op 7 februari nog middels een telegram uit Washington meegedeeld dat “United States Government assures Dutch Government that it does not intend any country to be penalized by joining E.D.C.”¹⁰⁶

Het belangrijkste pressiemiddel van de Amerikanen, bestaande uit dreigementen met het intrekken van de dollarsteun, werd niet ingezet. Hierover had Stikker in januari nog gezegd dat Nederland een Amerikaans besluit om uitsluitend hulp aan EDG-landen te geven,

¹⁰⁵ Background Paper prepared in the Department of State, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc. 311.

¹⁰⁶ Mededeling van de Amerikaanse Ambassadeur aan Mr D.U. Stikker, 07-02-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

zeker niet kon tegenhouden.¹⁰⁷ Twee dagen later deden de Amerikanen echter direct een poging om deze onzekerheid weg te nemen. De Amerikaanse waarnemer Tomlinson maakte namelijk duidelijk dat de VS nooit het plan had gehad om uitsluitend hulp aan de EDG te verlenen. Ook volgens Nederlandse delegatieleden zou Tomlinson herhaaldelijk buiten de EDG-vergaderingen om hebben gezegd dat de EDG geen enkele rol zou spelen bij de verdeling van financiële hulp. Dit hield in dat deze hulp in de toekomst ook bilateraal zou moeten worden behandeld.”¹⁰⁸

Tot slot meldde de Nederlandse delegatie uit Parijs dat Monnet had gepoogd de Amerikanen zover te krijgen dat zij alleen economische hulp gaven aan EDG-landen. Deze poging was echter direct op Amerikaans verzet gestuit.¹⁰⁹ In lijn met het model van de liberale hegemonie bleef de VS dus bij de gemaakte afspraken: “(..) under terms of bilateral agreements counterpart of aid allocated to a particular country may not be transferred elsewhere without reaching further agreement bilaterally with the country concerned.”¹¹⁰

De druk bestond in januari en februari 1952 dus inderdaad uit de twee elementen die in het Background Paper werden beschreven. Ten eerste werd Nederland duidelijk gemaakt dat een falen van de EDG gevolgen zou hebben voor het NAVO-bondgenootschap en voor de Amerikaanse visie op Europa, ten tweede dat de totstandkoming van de EDG zou leiden tot een toenemende Amerikaanse interesse en dus bereidheid tot hulpverlening aan Europa.¹¹¹ Nu blijkt dat het meest gevreesde pressiemiddel niet werd ingezet, kan de invloed van Amerikaanse druk op de Nederlandse houding in twijfel worden getrokken.

Waar de Amerikanen de positievere houding van Nederland in hun Background Paper wijden aan pressie, werden van Nederlandse zijde alternatieve argumenten genoemd. Zo werd in de regeringsverklaring aan de Nederlandse volksvertegenwoordiging positief

¹⁰⁷ Mansholt en Van den Brink aan Stikker en Lieftinck, 25-01-1952, NA, Buitenlandse Zaken, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

¹⁰⁸ Stikker aan Lieftinck, Van den Brink, Staf en Hirschfeld, 27-01-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

¹⁰⁹ Stikker aan Lieftinck, Van den Brink, Staf en Hirschfeld, 27-01-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

¹¹⁰ Mededeling van de Amerikaanse Ambassadeur aan Mr D.U. Stikker, 07-02-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

¹¹¹ Background Paper prepared in the Department of State, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc. 311.

gesproken over de behaalde resultaten in de EDG-onderhandelingen die op 26 en 27 januari in Parijs hadden plaatsgevonden. Een alternatief argument voor de Nederlandse draai is dus dat van Nederlandse zijde buitengewoon veel winst werd geboekt op de punten die als principieel werden beschouwd. In de regeringsverklaring worden bijvoorbeeld als winstpunten aangehaald dat de geplande Defensie Commissaris plaats maakte voor een College van negen ministers met daarin een Nederlander, dat de defensie-uitgaven aan een Europees leger eerst in elk land afzonderlijk door het parlement goedgekeurd moesten worden en ten derde dat de defensie-inspanningen in Europa nauw werden afgestemd met de NAVO om vertraging te voorkomen.¹¹²

Over de periode januari-februari 1952 kan worden geconcludeerd dat Stikker de diplomatieke situatie feilloos inschatte met zijn verwachting van Amerikaanse druk richting Lissabon. De Amerikanen hadden voor het eerst daadwerkelijk de intentie om Nederland onder druk te zetten en deden dat meerdere malen. Deze pressie zou in de betreffende periode echter niet openlijk worden toegegeven, waardoor deze een sluimerend karakter had. Tot slot is opmerkelijk dat zowel Nederland als de VS positief was over de behaalde resultaten in Parijs.

Ondanks de druk en de meningsverschillen behaalden beide landen genoeg doelstellingen om positief uit te kunnen kijken naar de laatste fase voor de ondertekening van het EDG-verdrag. Met de behaalde onderhandelingspunten kreeg Nederland internationaal meer te zeggen, werd er meer soevereiniteit behouden en bleven de Atlantische banden meer intact dan het oorspronkelijke Plevanplan deed vermoeden.

¹¹² Regeringsverklaring over de Europese Defensie Gemeenschap, 07-02-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

Hoofdstuk 6. De onderhandelingen in de laatste fase voor ondertekening, maart - mei 1952

Vanaf maart 1952 bevonden de EDG-onderhandelingen zich in een eindfase richting de ondertekening van het EDG-verdrag. In de laatste drie maanden was het in toenemende mate van belang dat de verschillende staten overeenstemming bereikten, zodat het verdrag kon worden getekend. Nederland had tot dan toe successen geboekt met het kritische geluid, vooral doordat andere landen bereid waren om te praten en misschien zelfs toe te geven op enkele principiële punten. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het gegeven dat de Amerikanen veel baat hadden bij een EDG en inzagen dat dit integratieproject zonder de deelname van Nederland of de Benelux kon falen. Acheson stemde daarom voor om de toekomstige Europese Defensie Commissaris uit de Benelux aan te stellen en deed zijn best hiermee het idee van een Frans-Duitse overmacht weg te poetsen. Hierop volgde nog een geruststelling dat de grootte van het gemeenschappelijk budget nog niet vaststond en kon worden verlaagd.

Het was al langere tijd duidelijk dat een Europees leger er, in welke vorm en met welke lidstaten dan ook, zou komen. Langzamerhand werd voor de Nederlandse onderhandelaars tevens duidelijk dat een Atlantische gemeenschap niet op korte termijn realiseerbaar was. Althans, zo was de verwachting. Dit had voor een belangrijk deel te maken met de Amerikaanse focus op Europa, waardoor de aandacht voor verdieping van de samenwerking over de Atlantische as naar de achtergrond verschoof.

6.1 Stikker blijft voet bij stuk houden

Voor Nederland betekende het gebrek aan focus op de Atlantische samenwerking enerzijds een dikke streep door de rekening, omdat een verdieping van de Atlantische gemeenschap nu erg ver weg leek. Anderzijds bood de Amerikaanse focus op Europa ook nieuwe kansen: zo had de Nederlandse EDG-delegatie veel succes geboekt in Parijs doordat er nieuwe onderhandelingsruimte was ontstaan en bleek de strategie van Stikker ook perfect samen te gaan met de Amerikaanse focus op Europa. De Amerikanen leken namelijk niet tot het uiterste te willen gaan – zij hadden nog niet gedreigd met het intrekken van de dollarsteun – en dat bood de mogelijkheid om kritisch te blijven. Op deze wijze kon het uiteindelijke verdrag voor een Europees leger wellicht nog verder naar Nederlandse wens worden

vormgegeven: “Het is essentieel ter verkrijging van het voor Nederland best bereikbare resultaat zo vasthoudend mogelijk te blijven tot het laatst mogelijke ogenblik”.¹¹³

Maar de Nederlandse strategie bleef in de maanden voor het slotakkoord niet beperkt tot een uitsluitend kritische houding. Er heerste ook realisme dat Nederland zich waar mogelijk constructief op moest stellen, met als hoofdreden dat Den Haag niet als schuldige zou worden aangewezen in het geval de EDG alsnog faalde. Bovendien werd er opgemerkt dat een constructieve houding zou kunnen leiden tot een grotere bereidheid van de VS en Canada om zich na de totstandkoming van een EDG te richten op de lang gekoesterde Atlantische gemeenschap.¹¹⁴ De laatste tactiek kan als een ‘bargain’ worden beschouwd, waarbij diplomatieke doelstellingen worden uitgeruild.¹¹⁵

De Amerikanen waren in tegenstelling tot de Nederlandse onderhandelaars nog allesbehalve gerust over de uitkomst van de Parijse onderhandelingen. Vanaf maart 1952 ontstond er namelijk een nieuwe kwestie waarover geen overeenstemming werd bereikt en dat betekende voor de VS opnieuw zeer ongewenste vertraging in de opbouw van een Europees leger. De impasse die dreigde te ontstaan, betrof een meningsverschil over de veiligheidsgarantie van de VS en Groot-Brittannië aan het toekomstige EDG-gebied. Stikker voerde een harde onderhandelingstactiek en zei stellig het EDG-verdrag niet te zullen tekenen zonder veiligheidsgarantie voor een duur van 50 jaar, parallel aan de looptijd van het EDG-verdrag zelf. De Amerikanen waren bereid deze te geven, maar de Britten weigerden dit met de volgende variant van een bekende uitspraak van Winston Churchill: “because we are with them but not of them”.¹¹⁶ Uiteindelijk kwam Groot-Brittannië over de brug met een voorstel voor een veiligheidsgarantie die slechts 17 jaar zou duren, gelijk met de duur van het NAVO-verdrag. Stikker wees dit voorstel echter af: hij weigerde na 17 jaar het risico te lopen om alsnog door Frankrijk en Duitsland gedomineerd te worden in een continentale constructie.¹¹⁷

¹¹³ Telegram aan Ministerie van Buitenlandse Zaken, 22-05-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

¹¹⁴ Regeringsverklaring over de Europese Defensie Gemeenschap, 07-02-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

¹¹⁵ Ikenberry, *Liberal Leviathan*, 70.

¹¹⁶ Stikker aan Van Starckenborgh, 17-03-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 29.

¹¹⁷ Stikker aan Van Starckenborgh, 17-03-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 29.

De gewaagde onderhandelingstactiek van Stikker leidde tot kopzorgen op het State Department in Washington. De Amerikanen hadden door dat Nederland probeerde om de ondertekening van het EDG-verdrag zo lang mogelijk uit te stellen, waardoor opnieuw moest worden geprobeerd om het momentum te herpakken. Althans, dat stelde ambassadeur Dunn voor aan de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken Dean Acheson. Dunn gaf Nederland de schuld van de vertraging die de EDG-onderhandelingen in deze laatste fase voor de ondertekening opliepen. Nederland zou steeds opnieuw onderwerpen aansnijden, waarover vervolgens grote onenigheid werd gecreëerd. Bovendien vermoedde Dunn dat zowel leden van de Nederlandse regering als van het parlement instructies gaven om de EDG-onderhandelingen vooral niet te snel te laten verlopen. Deze aannames vormden het begin van een nieuwe politieke zet van het State Department: Dunn stelde voor om opnieuw een deadline in te stellen om het momentum te herpakken. Maar daar bleef het niet bij: op 5 april 1952 schreef hij in een telegram aan Acheson: "If we c[ou]ld establish such a deadline and couple this with appropriate but firm pressures to get French, German, Belg[ian], and Dutch (particularly latter) off dead center and moving forward in EDC Conf[erence], we might reverse present slowdown trend and get treaty signed in next four weeks."¹¹⁸ Dunn was dus zeker bereid om druk te zetten en gaf Nederland als grootste dwarsligger speciale aandacht.

Toch zou de ondertekening nog op zich laten wachten, want 4 weken na het telegram aan Acheson waren de onderhandelingen nog in volle gang. Acheson kreeg op 12 mei 1952 nog een bericht van George Perkins, zijn Assistant Secretary of State for European Affairs, met een opvallend voorzichtige toon voor de betreffende periode: "We have joined the British in pressing the (...) point but wish to avoid touching Dutch sensitivity to alleged 'ganging up' of the major powers."¹¹⁹ Met de samenwerking met Groot-Brittannië bedoelde Perkins de Amerikaanse poging om Nederland te overtuigen van een 17-jarige veiligheidsgarantie. Doordat vooral Engeland niet garant wilde staan voor een 17 jarig EDG-verdrag, kon Nederland slechts gerust worden gesteld met de uitspraak dat de Amerikaans-

¹¹⁸ The Ambassador in France (Dunn) to the Department of State, 05-04-1942, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc. 331.

¹¹⁹ Memorandum by the Assistant Secretary of State for European Affairs (Perkins) to the Secretary of State, 12-05-1952, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc 342.

Britse betrokkenheid bij het bondgenootschap met Europa van oneindige duur was.¹²⁰ In feite werd er echter niets toegezegd, want er werd geen daadwerkelijke veiligheidsgarantie verschaft.

6.2 Acheson's 'final effort'

Het plan van Dunn om het EDG-verdrag binnen vier weken rond te hebben, slaagde niet. Zolang vaststond dat het EDG-verdrag 50 jaar duurde weigerde Stikker namelijk akkoord te gaan met een Amerikaans-Britse veiligheidsgarantie van 17 jaar. Dit cruciale meningsverschil was in april en mei 1952 reden voor Nederland om ook van de duur van het EDG-verdrag een onderhandelingsthema te maken. De strategie was er nog altijd volledig op gericht om ten behoeve van een gunstig onderhandelingsresultaat zo lang mogelijk vast te houden aan de principiële punten. Stikker meende dat Nederland in het uiterste geval altijd nog de kritische houding op kon geven en akkoord kon gaan met de eenzijdige steunverklaring van de Angelsaksische landen.¹²¹ Dit gebeurde uiteindelijk op 22 mei 1952, de dag waarop de puzzelstukjes plotseling in razend tempo in elkaar vielen.

Er zijn een aantal argumenten op te voeren waarin Amerikaanse (en Britse) druk een rol heeft gespeeld bij deze diplomatieke wending. Ten eerste lijkt de Ambassadeur in Frankrijk James Dunn invloed te hebben gehad met zijn vele pogingen om in de laatste weken voor de ondertekening het tempo op te voeren.¹²² Hij schreef bijvoorbeeld meerdere telegrammen in de laatste periode voor ondertekening, waarin hij aan Acheson meldde dat de Amerikaanse delegatie er alles aan deed om de Europese landen tot een ondertekening te doen bewegen.¹²³

Ten tweede werd de situatie voor Dean Acheson erg penibel, omdat hij onder grote politieke druk van het Congres stond om de besprekingen over de toekomstige status van Duitsland en het EDG-verdrag zo snel mogelijk te voltooien. Hij startte in mei een

¹²⁰ K. Ruane, *The rise and fall of the European Defence Community. Anglo-American relations and the crisis of European defence, 1950-1955* (2000) 32.

¹²¹ Telegram BuZa aan delegatie in Parijs, 22-05-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

¹²² The Ambassador in France (Dunn) to the Department of State, 05-04-1942, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc. 331.

¹²³ The Ambassador in France (Dunn) to the Department of State, 30-03-1952, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc 328 en The Ambassador in France (Dunn) to the Department of State, 05-04-1942, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc. 331.

diplomatiek slotoffensief waarin zijn persoonlijke reputatie op het spel kwam te staan. In een geheim telegram aan zijn Parijse delegatie omschreef Acheson hoe de Amerikaanse kaart zou worden gespeeld:

“I have been increasingly concerned by the slow rate of progress, which I believe is gravely imperiling all our plans. I therefore wish to make this appeal to you to join with me and our other colleagues in the countries concerned to make a supreme effort to conclude the various treaties and agreements in time for signature on a definite date in the near future. You are, of course, well aware of the risks which delay will cause in Europe. You are perhaps less well aware of certain grave difficulties which will be encountered in the US with respect to Congressional action if there is further delay. The proposed appropriations for Mutual Security Assistance will be under active consideration by the Cong[ress] by mid-May at the latest. The Gov[ernment] will be very hard pressed to present effective arguments for the voting of such appropriations in the absence of a successful conclusion of the efforts being made to establish a Eur[opean] Defense Community. Further indefinite promises of progress in this field w[ou]ld, I fear, be regarded by the Cong[ress] as discouraging evidence of inability to achieve a unified defense effort in Europe.”¹²⁴

Uit Acheson's woorden kan zonder twijfel worden geconcludeerd dat de militaire steun aan Europa direct werd verbonden aan het lot van de EDG. In zijn laatste poging om Nederland te beïnvloeden, ging hij nog een stap verder: hij stuurde op 21 mei 1952 een persoonlijke brief aan Stikker, waarin hij de Nederlandse minister een laatste keer vroeg om het standpunt over de EDG te wijzigen. Er moet veel waarde aan deze brief worden gehecht, omdat Stikker de volgende dag opdracht gaf om tot ondertekening van het EDG-verdrag over te gaan.

Een opvallende wijziging in de Amerikaanse aanpak van de EDG-impasse, is dat Acheson voor het eerst open kaart speelde met zijn 'final effort'. Hij gaf ambassadeur Chapin opdracht om Stikker bij het overhandigen van de brief te vertellen dat het Congres grote

¹²⁴ The Secretary of State to the Embassy in France, 11-04-1952, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc 333.

bedenkingen had bij de toewijzing van gelden binnen het Mutual Aid Program, indien het Europese defensieproject op een fiasco uitliep.¹²⁵ De boodschap van “Dean aan Dirk”¹²⁶, zoals in het telegram uit Washington beschreven staat, bevatte een tweetal aanwijzingen voor beïnvloeding van het Nederlandse standpunt. Aan de hand van enkele passages zullen de aanwijzingen worden toegelicht.

In de eerste plaats gebruikte Acheson een zeer persoonlijke toon en legde hij Stikker de woorden in de mond: “I hope that you will be willing to give these thoughts careful consideration, and I know that you will do all-in your power to aid in solving the impasse.” Stikker was nog altijd een groot voorstander van de Atlantische gemeenschap en wilde graag goede Atlantische banden onderhouden. Hierdoor was hij misschien gevoelig voor de amicale maar tegelijk dwingende toon van zijn Amerikaanse collega. De tweede aanwijzing voor druk op het Nederlandse standpunt is opnieuw de verwijzing naar de gevolgen voor de dollarsteun. Acheson schreef: “You also know the situation in the United States so well that I need only [to] mention the averse effect that a setback at this time would have on the United States support for Europe.” Acheson noemde dus niet direct de gevolgen voor de dollarsteun maar de boodschap aan Stikker was duidelijk. Bovendien had zijn ambassadeur Chapin al mondeling gezegd waar het op stond.¹²⁷

6.3 Duiding van Amerikaanse druk in mei 1952

In mei 1952 kwam de relatie tussen de VS en Nederland pas echt op scherp te staan door de onderhandelingen over de EDG. Om de diplomatieke relatie tussen de VS en Nederland te kunnen duiden, biedt de theorievorming van Stephen Krasner een geschikt aanknopingspunt. Krasner onderscheidt in zijn standaardwerk ‘Sovereignty: Organized hypocrisy’ een viertal manieren waarop staten overeenstemming kunnen bereiken. Zo kunnen staten aan de hand van een conventie afspreken om bepaalde gedragscodes te

¹²⁵ The Secretary of State to Foreign Minister Stikker, 21-05-1952, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc 349 en Copy of letter being delivered May 22 1952 to Minister Of Foreign Affairs D.U. Stikker from Secretary Of State Acheson, 22-05-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

¹²⁶ Telegram aan de ambassadeurs in Washington, Parijs en Straatsburg, 22-05-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

¹²⁷ The Secretary of State to Foreign Minister Stikker, 21-05-1952, FRUS, Volume V, Western European Security 1952-1954, part 1, doc 349 en Copy of letter being delivered May 22 1952 to Minister Of Foreign Affairs D.U. Stikker from Secretary Of State Acheson, 22-05-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

hanteren of met een contract tot een bindende afspraak komen. De conventie is een niet bindende, vaak mondelinge afspraak. Het contract neemt de vorm aan van een juridisch bindende afspraak of verdrag zoals dat van de Europese Defensie Gemeenschap. De overige twee manieren om overeenstemming te bereiken bestaan uit dwang en oplegging. Het verschil tussen de laatste twee methodes is dat de zwakkere staat bij dwang nog enige handelingsvrijheid behoudt, terwijl er bij oplegging geen rekening met de zwakkere staat wordt gehouden.¹²⁸

Wanneer de verdeling van Krasner wordt toegepast op de hier besproken periode in de EDG-onderhandelingen, kan de verhouding tussen de Verenigde Staten en Nederland worden getypeerd als een combinatie van contract en dwang. Enerzijds kan worden gesteld dat de regering zelfstandig instemde met de ondertekening van het EDG-verdrag: het ging daarmee een contract aan. Bovendien had de regering tot op het laatste moment de mogelijkheid om geheel buiten een Europees leger te blijven.¹²⁹ Een andere reden voor de typering als contract is dat Nederland veel onderhandelingsdoelstellingen behaalde en dus zelf ook voordeel haalde uit de gemaakte afspraken. De uitkomst was dus op verschillende punten voor zowel Nederland als de Verenigde Staten gunstig, ook wel aangeduid met de term 'pareto improving'.

Een aanvullend argument waarmee de EDG-politiek tussen Nederland en de VS als contract kan worden aangeduid, is te vinden in de eerder aangehaalde theorie van Ikenberry. Zoals Ikenberry beschrijft, had de VS als 'liberale hegemoon' legitimiteit nodig om het internationale systeem naar de eigen hand te kunnen zetten. De VS moest dus zorgen dat de andere landen in het westen de dominante positie accepteerden. In een liberale internationale orde is het voor de hegemonie staat (VS) dus beperkt mogelijk om de wil met dwang op te leggen, waardoor het internationale politieke systeem een karakter van samenwerking en overeenstemming aanneemt. Hiermee kan opnieuw geconcludeerd worden dat de VS wel degelijk middelen had om Nederland onder druk te zetten, maar dat deze middelen slechts beperkt konden worden ingezet door de 'regels' van de internationale betrekkingen in de vroege jaren vijftig. Dat is in de behandelde periodes terug te zien in de manier waarop de VS probeerde Nederland te overtuigen.

¹²⁸ Krasner, *Sovereignty: Organized hypocrisy* (Princeton 1999) 27.

¹²⁹ Telegram aan de ambassadeurs in Washington, Parijs en Straatsburg, 22-05-1952, NL-HaNA, 2.05.331 BZ / Europese Defensie Gemeenschap, inv. nr. 12.

Anderzijds is het diplomatieke spel tussen de betreffende landen volgens de verdeling van Krasner te typeren als dwang, bijvoorbeeld wanneer de vele Amerikaanse overtuigingspogingen als uitgangspunt worden genomen. Treffende voorbeelden hiervan zijn de brief van Acheson, de bezoeken van generaal Eisenhower en het vaststellen van deadlines. Tegelijkertijd voelde de Nederlandse politiek druk om niet het imago van spelbreker over zich af te roepen of om als één van de weinige landen buiten de continentale integratie te blijven. De belangrijkste indicatie van dwang betreft echter het vooruitzicht op vermindering van economische en militaire steun uit Amerika. Deze steun wilde de regering absoluut niet verliezen.

Zowel minister Stikker als verschillende betrokken Nederlandse diplomaten en politici hadden gedurende de EDG-kwestie al gezegd dat Nederland niet kon achterblijven wanneer de Amerikanen het lot van de EDG direct verbonden aan de uitgifte van financiële en militaire hulp. In de laatste periode tot aan de ondertekening op 27 mei 1952 werd de Amerikaanse troefkaart toch gespeeld en veranderde de diplomatieke situatie dermate dat werd besloten om met de andere landen mee te gaan. Volgens planning verminderde Stikker de kritische toon en ging hij akkoord met het EDG-verdrag.

Na de ondertekening van het EDG-verdrag werd er tot 1954 onderhandeld over de praktische invulling van het verdrag. Voordat de EDG officieel in werking trad, moest het verdrag echter worden geratificeerd in de nationale parlementen van de lidstaten. Op dat moment strandde het verdrag in het Franse parlement, waar een meerderheid tegenstemde vanwege de nabijheid van de Duitse herbewapening en vrees voor het opgeven van de zeggenschap over defensie. In principe was de kritiek in de Assemblée Nationale goed nieuws voor Stikker, die immers al langer kritisch was over het Plevinplan. Als het aan hem had gelegen, waren de EDG-onderhandelingen nooit gestart.

Conclusie

In deze thesis is onderzocht of er Amerikaanse druk heeft plaatsgevonden op het Nederlandse EDG-standpunt. In de eerste plaats is onderzocht of er directe aanwijzingen zijn van Amerikaanse druk, bijvoorbeeld wanneer dit zwart op wit is beschreven in het geraadpleegde bronnenmateriaal. Anderzijds is getracht om te achterhalen of er druk op Nederland heeft plaatsgevonden door uitspraken uit voorheen gerubriceerde documenten van Nederlandse en Amerikaanse diplomaten en besluitvormers op de ministeries met elkaar te vergelijken. De tweede methode is toegepast omdat politieke en diplomatieke pressie een ongrijpbaar fenomeen is dat vaak moeilijk kan worden geduid en onderhevig is aan subjectiviteit. De vergelijking was bovendien nodig, omdat pressie als diplomatiek instrument lang niet altijd wordt uitgesproken of is terug te vinden in diplomatieke bronnen.

De onderzoeksvraag die in deze thesis centraal staat is als volgt: “Welke politieke onderhandelingsstrategie voerde Nederland tussen oktober 1950 en mei 1952 ten aanzien van het plan voor een Europese Defensie Gemeenschap en in welke mate werd deze strategie door Amerikaanse druk beïnvloed?”. De relevantie van de vraag blijkt uit het feit dat er in het wetenschappelijke debat onenigheid heerst over het bestaan en de invloed van Amerikaanse druk in de betreffende periode. Zoals William Mallinson schrijft: “Whether or not the pressure, or at least the methods of applying it, were timely, and contributed to an eventually more positive Dutch stance, is a matter of debate.”¹³⁰

Ter afsluiting van dit onderzoek kan worden geconcludeerd dat er inderdaad sprake is geweest van variërende Amerikaanse druk op het Nederlandse standpunt over de EDG, die uiteindelijk van groot belang bleek. De strategie van het ministerie van Buitenlandse Zaken was erop gericht om zoveel mogelijk dwars te liggen en de onderhandelingen te vertragen, in de hoop het EDG-debat te laten stranden. Er zijn verschillende vormen van pressie achterhaald, welke door de Amerikanen werden toegepast om Nederland te overtuigen. De pressie kwam bijvoorbeeld tot uiting in de persoonlijke brief van Acheson aan Stikker, de financiële gevolgen die door het Congres aan het falen van de EDG werden verbonden en het politieke offensief van Eisenhower.

Wel dienen er na de bevestiging van het bestaan van Amerikaanse druk op Nederland nog twee kanttekeningen te worden geplaatst. Ten eerste wijst de vergelijkende analyse

¹³⁰ W. Mallinson, *From neutrality to commitment. Dutch foreign policy, NATO and European integration* (Londen 2010) 165.

tussen Nederlands en Amerikaans bronnenmateriaal uit dat de periode waarin Nederland daadwerkelijk onder Amerikaanse druk heeft gestaan relatief kort is geweest. Specifiek is inzichtelijk gemaakt dat de periode van druk 'slechts' van januari tot en met mei 1952 duurde. Dat is in eerste instantie opvallend, aangezien in Nederlands bronnenmateriaal over een veel langere periode wordt geschreven over vermeende Amerikaanse druk. Deze tegenstelling kon worden verklaard door bronnen van het State Department naast de bronnen van het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken te leggen. In het Amerikaanse bronnenmateriaal wordt alleen in de periode van januari tot en met mei 1952 de intentie uitgesproken om druk te zetten. In de periode van oktober 1950 tot december 1951 werden verzoeken tot pressie zelfs verschillende keren door Acheson afgewezen. Dit betekent dat de vermeldingen van druk in Nederlandse bronnen gebaseerd zijn op aannames en verwachtingen die niet feitelijk werden onderbouwd.

Ten tweede moet de mate waarin de pressie invloed heeft gehad op het Nederlandse beleid ten aanzien van een Europees leger worden genuanceerd. Deze nuancering is te wijten aan de vergelijkende onderzoeksmethode, waarmee een gedetailleerd beeld kon worden opgebouwd van de manier waarop de betrokken politici en diplomaten hun politiek voerden. In Amerikaanse bronnen werd de Nederlandse acceptatie van het EDG-verdrag gewijd aan de pogingen om Nederland te overtuigen van de serieuze consequenties die aan het falen van de EDG waren verbonden. In Nederlandse bronnen was echter te lezen dat de kritische onderhandelingsstrategie had gewerkt en dat de overige landen bereidheid toonden om concessies te doen op voor Nederland principiële punten. Afspraken over een gemeenschappelijk budget, behoud van soevereiniteit, binding van NAVO en EDG en over de aanstelling van een college in plaats van een Europese Defensie minister maakten de Europese Defensie Gemeenschap voor Nederland een stuk aantrekkelijker. De Amerikaanse invloed op het Nederlandse standpunt kan tevens worden genuanceerd met de theorie van de liberale hegemonie. De VS past in de behandelde periode goed in dit model, dat zich kenmerkt door een dominante staat die macht uitoefent via internationale instituties en regels en liberale beginselen. Zoals Ikenberry beschrijft, biedt dit model een legitieme machtsbasis, maar wordt de dominante staat ook beperkt door de binding aan het 'rule through rules' principe.

Het onderzoeksresultaat van deze thesis levert op verschillende wijzen een bijdrage aan de huidige stand van onderzoek. Ten eerste geeft de grondige analyse van Amerikaanse

bronnen verheldering over de diplomatieke strategie van de Amerikanen en over de mate waarin de diplomatieke tak bereid was om druk uit te oefenen. Daarnaast kan als vernieuwend perspectief aan het debat worden toegevoegd dat het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken er enige tijd naast heeft gezeten door al vroeg in de EDG-onderhandelingen aan te nemen dat de Amerikaanse diplomaten een beleid van politieke pressie voerden. Bovendien blijkt dat de Nederlandse draai door een aantal alternatieve factoren werd bepaald die niet in verband stonden met Amerikaanse druk. Tot slot biedt dit onderzoek inzicht in de manier waarop het diplomatieke spel in het verleden is gespeeld en in de rol die druk als diplomatiek instrument kan vervullen.

Literatuurlijst

- Acheson, D., *Present at the creation. My years in the State Department* (New York 1969).
- Baalen, C. van, en Ramakers, J., *Het Kabinet Drees III, 1952-1954* (Den Haag 2001).
- Berridge, G. R., *Diplomacy: Theory and practice* (Basingstoke en New York 2015).
- Brouwer, J.W.L., *Biografisch Woordenboek van Nederland 1880-2000* (2008).
- Creswell, M., 'Between the bear and the phoenix: The USA and the European Defence Community', in: M. Dumoulin (red), *La Communauté Européenne de Défense, leçons pour demain?* (Bruxelles 2000).
- Everts, P. (red.), *Controversies at Home. Domestic Factors in the Foreign Policy of the Netherlands* (Dordrecht 1985).
- Everts, P., *Laat dat maar aan ons over! : democratie, buitenlands beleid en vrede* (Leiden 1996).
- Fursdon, E., *The European Defence Community: a history* (Londen 1980).
- Harryvan, A.G., *In pursuit of influence: The Netherlands' European policy during the formative years of the European Union, 1952-1973* (Brussel 2009).
- Harryvan, A.G. en J. van der Harst, 'From antagonist to adherent: The Netherlands and the European Defence Community' in: M. Dumoulin (red), *La Communauté Européenne de Défense, leçons pour demain?* (Bruxelles 2000).
- Harryvan, A.G., J. van der Harst en S. van Voorst (red), *Voor Nederland en Europa: politici en ambtenaren over het Nederlandse Europabeleid en de Europese integratie 1945-1975* (Den Haag 2001).
- Harper, J.L., *American visions of Europe: Franklin D. Roosevelt, George F. Kennan, and Dean G. Acheson* (Cambridge 1994).
- Harst, J. van der, *The Atlantic priority. Dutch Defence Policy at the Time of the European Defence Community* (Florence 2003).
- Harst, J. van der, 'The Pleven Plan', in: Griffiths, R.T., *The Netherlands and the integration of Europe 1945-1957* (Amsterdam 1990).
- Hellema, D., *Nederland in de wereld; de buitenlandse politiek van Nederland* (Vijfde druk, Utrecht 2014).
- Honig, J.W., *Defence Policy in the North Atlantic Alliance: the case of The Netherlands* (Westport 1993).

- Ikenberry, G.J., *Liberal Leviathan: the origins, crisis and transformation of the American world order* (Princeton 2011).
- Krabbendam, H., C.A. van Minnen en G. Scott-Smith (eds), *Four centuries of Dutch - American relations, 1609-2009* (Amsterdam 2009).
- Krasner, S., *Sovereignty; Organized Hypocrisy* (Princeton 1999).
- Maas, P.F. en J.M.M.J. Clerx (eds), *Het kabinet Drees-van Schaik 1948-1951: Koude Oorlog, dekolonisatie en integratie* (Nijmegen 1996).
- Mallinson, W., *From neutrality to commitment. Dutch foreign policy, NATO and European integration* (Londen 2010).
- Megens, I., 'Bilateral defence cooperation in an Atlantic perspective, 1945-1970', in H. Krabbendam, C. A. van Minnen en G.S. Smith, *Four Centuries of Dutch-American relations 1609-2009* (Amsterdam 2009).
- Melissen, J., *Diplomatie: raderwerk van de internationale politiek* (Assen 1999).
- Ramakers, J.J.M. e.a., *Het kabinet-Drees II, 1951-1952: In de schaduw van de Koreacrisis* (Nijmegen 1997).
- Ruane, K., *The rise and fall of the European Defence Community. Anglo-American relations and the crisis of European defence, 1950-1955* (2000).
- Schoneveld, J.A., *Tussen Atlantica en Europa: over opkomst en ondergang van de Spagaat in de Nederlandse buitenlandse politiek* (Leiden 2000).
- Segers, M., *Reis naar het continent: Nederland en de Europese integratie, 1950 tot heden* (Amsterdam 2013).
- Sie Dhian Ho, S., 'Federatiekampioen of trouwe bondgenoot: het Nederlandse beleid ten aanzien van de Europese en Atlantische samenwerking', in: R. E. van Ditzhuyzen, *Tweehonderd jaar Ministerie van Buitenlandse Zaken* (Den Haag, 1998).
- Stikker, D.U. *Memoires: herinneringen uit de lange jaren waarin ik betrokken was bij de voortdurende wereldcrisis* ('s-Gravenhage 1966).
- Voorhoeve, J.J.C., *Peace, profits and principles* (Den Haag 1978).
- Weenink, W.H., *Bankier van de Wereld, Bouwer van Europa; Johan Willem Beyen 1897-1976*, (Amsterdam 2005).

Archivalia

Nationaal Archief

2.05.331 Archief van het ministerie van Buitenlandse Zaken: de Europese Defensie Gemeenschap, 1950-1955

1-12. Verslagen van de Europese besprekingen met betrekking tot de opbouw van een geïntegreerde krijgsmacht en het probleem van de Duitse herbewapening. Standpunten van de Europese landen en rapportage over de conferentie in Parijs inzake de oprichting van een Europees leger. 1950 – 1952

1. Augustus - december 1950
2. Januari - februari 1951
3. Maart 1951
4. April 1951
5. Mei 1951
6. Juni 1951
7. Juli - augustus 1951
8. September 1951
9. Oktober 1951
10. November 1951
11. December 1951
12. Januari – juni 1952

13. Schema's met betrekking tot de samenstelling van het ontwerp van wet inzake het verdrag tot oprichting van de EDG, vergelijking EDG met enige andere inter- of supranationale organisatie instellingen van de EDG, binding EDG/NAVO, de voornaamste militaire bepalingen van het EDG-verdrag en militair protocol betreffende de landmacht, begrotingscyclus, werkzaamheden op bewapenings- en uitrustingsvoorzieningen en op infrastructureel gebied, zomede bemoeienissen van economische aard, 1950 - 1954.

16. Benelux; Overleg met premiers en ministers van de landen van de Benelux op 25 oktober 1951 in Brussel en een bespreking op Belgisch-Nederlands niveau in januari 1953 in Den Haag. 1951 – 1954.

17. Duitsland West; Rapportages van de Nederlandse ambassadeurs te Bonn en Washington inzake de Duitse regeringsopvattingen inzake de EDG en het tempo van de behandeling van het EDG-verdrag. 1952.

21. Nederland; Memo's aan de ministerraad over kwesties van de EDG en een ontwerpnota aan de Staten-Generaal. 1952.

23. Nederland; Uittreksels van notulen van de ministerraad over pensioenen in de EDG, het Europese leger en andere ontwikkelingen. 1951 – 1952.

24. Nederland; Vergaderstukken van de Interdepartementale Adviesraad voor de Europese Defensiegemeenschap (ingesteld oktober 1951) voor overleg met de onderhandelingsdelegatie in Parijs. 1951 – 1952

29. Algemeen; Conferentie over bijstandsclausule Verenigd Koninkrijk en Verenigde Staten; Overleg inzake het Concept-garantieoverdrag tussen de EDG en het Verenigd Koninkrijk over de wederzijdse bijstand, alsmede de reactie van de Verenigde Staten op dit concept.

31. Algemeen; Conferentie te Parijs, Nederlandse delegatie; Rapporten 1 - 18 van de Nederlandse delegatie bij de conferentie te Parijs betreffende de werkzaamheden van de conferentie inzake de EDG. 1951 – 1952

32. Algemeen; Conferenties ministers van Defensie der EDG-landen; Verslag van de bijeenkomst van de EDG-ministers van Defensie op 29 december 1951 te Parijs.1952

64-66. Algemeen; Verdrag tot oprichting van de EDG en bijbehorende overeenkomsten, Parijs 27 mei 1952; Behandelen van het verdrag tot oprichting van de EDG en bijbehorende overeenkomsten, 27 mei 1952 te Parijs. 1951 – 1954

64 1951 - 1952

79. Nederland; Grondwettigheid van het EDG-verdrag; Overleg over het vraagstuk van de verenigbaarheid van het instellen van een internationale weermacht met de Nederlandse grondwet en de correspondentie over het wetsontwerp inzake de Wet houdende goedkeuring EDG-verdrag. 1951 – 1954.

80. Nederland; Ratificatie; Conceptontwerp memorie van antwoord inzake de ratificatie van het EDG-verdrag, 1953.

88. Verenigde Staten; Verhouding tot EDG; Telegram van de Nederlandse ambassadeur te Washington inzake de achtergronden van de benoeming van David Bruce tot observer bij de EDG en GKS met standplaats Parijs, 1953.

United States Department Of State Office Of The Historian - Foreign Relations Of The United States (FRUS)

Foreign Relations Of The United States 1950, Volume III, Western Europe

Doc 1-327. Concern of the United States with the defense of Western Europe: Military assistance through the North Atlantic Treaty Organization; encouragement of West German participation in an integrated European defense force.

Doc 676. Relations of the United States with the Netherlands; Agreements between the United States and the Netherlands.

Foreign Relations Of The United States 1951, Volume III, European Security and the German Question, part 1

Doc. 414-542. Attitude of the United States toward the Conference for the Organization of a European Defense Community, at Paris, February–December 1951.

Doc. 660. Meeting of the Foreign Ministers of Belgium, France, Luxembourg, the Netherlands, the United Kingdom, and the United States, at Ottawa, September 16, 1951.

Foreign Relations Of The United States 1952-1954, Volume V, Western European Security,
part 1

Doc. 295-360. Efforts to Encourage the Signing of the Treaty, January–May 1952.

BIJLAGE

Brief van Secretary of State Dean Acheson aan Minister van Buitenlandse Zaken Dirk Stikker, 21-05-1952.¹³¹

Dear Dirk,

From our past conversations, I know the importance which you and your Government attach to the view regarding the duration of the EDC Treaty which you have so consistently advocated. We have not expressed any views on this discussion because of our confident belief and hope that the nations directly involved would be able to work out an acceptable solution of the problem. It now appears that this has not been done and the resulting crisis gravely threatens the whole defence edifice which all of us are trying to create in Europe as well as the great movement toward European unification which these treaties forward. No one has contributed more to these accomplishments than yourself. You also know the situation in the United States so well that I need only mention the adverse effect that a setback at this time would have on the United States support for Europe.

I am sending this message only because of this critical situation, because of the vast importance which we, in common with the other countries concerned, attach to the success of these efforts, and because I know I can rely upon your friendship to receive this message in the spirit in which it is sent. The purpose of this message is to urge that you and your Government consider once more whether something along the line of the proposal which Mr. Schuman made today does not go a long way to meet your problems. As I understand it, his proposal was to include in the EDC Treaty something about as follows: "the present treaty is concluded for a period of fifty years from the date of its entry into force. In the event that the NAT should cease to be in effect before the expiration of the present treaty, the member states shall consult together and agree on measures taken." I understand that such provision would be acceptable to the other five states. The difference between this proposal and your position is that your position maintains the clear legal right of the Netherlands to withdraw from the EDC should the British end their guarantee to the EDC states, which would occur in the event that under article 13 of NAT they withdraw from the obligations of the treaty.

¹³¹ Verslagen van de Europese besprekingen met betrekking tot de opbouw van een geïntegreerde krijgsmacht en het probleem van de Duitse herbewapening. Standpunten van de Europese landen en rapportage over de conferentie in Parijs inzake de oprichting van een Europees leger, Januari – juni 1952, Nationaal Archief, 2.05.331 Archief van het Ministerie van Buitenlandse Zaken: de Europese Defensie Gemeenschap, 1950-1955, inv. nr. 12.

The legal difference is, of course, clear. But I wish to urge upon you that the essence of the two situations is not really different. The actualities of international affairs do not depend upon naked, legal rights. They rest upon maintaining between the contracting parties the conviction that the contract will continue to preserve the basic interests. This in many situations which you and I could mention leads to modification of the contracts between states when that is necessary to continue that result.

I believe that, if any change in the international situation so far reaching as withdrawal of the United Kingdom should take place, member states would be forced to do what the Schuman Proposal requires: that is, to re-examine their position and to reach conclusions which would be satisfactory to all of them. In no other way could any institution so vital to the security of all six be continued.

Therefore, it seems to me that, while the Schuman proposal does not provide for the legal right of withdrawal which you desire, it does recognize the situation which you have insisted upon: that is, that the change in NATO which I have mentioned would require a review of EDC and a new meeting of the minds of what steps are necessary to meet it.

I hope that you will be willing to give these thoughts careful consideration, and I know that you will do all-in your power to aid in solving the impasse which firm adherence to the two attitudes mentioned above would produce.

Since I know that you have been acting under instructions from your Government, I am asking Ambassador Chapin to bring this message to the attention of the Prime Minister.

With warm regards,

Dean